

У цьому звіті представлено шляхи отримання інформації поляками про Україну, та українцям – про Польщу, а також наслідки такого інформаційного обміну, тобто образи поляків в Україні та українців у Польщі.

Як виявилось, попри багатовікове сусідство та довгий відрізок спільного кордону, ми далі погано знаємо одні одних. В польсько-українських контактах домінує прикордонна торгівля. Це дуже специфічні контакти, які, здається, впливають на образи обох країн в очах сусідів. Поляки дивляться на українців також через призму історичних конфліктів, хоча це не перешкоджає їм відчувати лише невелику дистанцію по відношенню до українців та добре сприймати їх присутності у Польщі. Українці, в свою чергу, передусім звертають увагу на польсько-українську культурну спільність, а також сприймають Польщу як розвинуту європейську державу.

Фонд Інститут громадських справ є провідним незалежним польським аналітичним центром (think tank). Інститут засновано в 1995 році. Завдяки проведенню досліджень щодо фундаментальних питань громадського життя, Інститут слугує громадянину, суспільству та державі. Інститут співпрацює з експертами та дослідниками з польських та закордонних наукових та дослідницьких установ. Результати дослідницьких проектів презентуються під час конференцій та семінарів і публікуються у формі книжок, звітів, аналітичних документів та розповсюджуються серед депутатів та сенаторів, членів уряду та адміністрації, науковців, журналістів та представників громадських організацій.

ПОЛЬЩА–УКРАЇНА ПОЛЯКИ–УКРАЇНЦІ

ПОЛЬЩА–УКРАЇНА ПОЛЯКИ–УКРАЇНЦІ

ПОГЛЯД З-ЗА КОРДОНУ

ЙОАННА ФОМІНА
ЙОАННА КОНЕЧНА-САЛАМАТІН
ЯЦЕК КУХАРЧИК
ЛУКАШ ВЕНЕРСКИ

ПОЛЬЩА–УКРАЇНА
ПОЛЯКИ–УКРАЇНЦІ
ПОГЛЯД З-ЗА КОРДОНУ

ПОЛЬЩА–УКРАЇНА
ПОЛЯКИ–УКРАЇНЦІ
ПОГЛЯД З-ЗА КОРДОНУ

ІНСТИТУТ ГРОМАДСЬКИХ СПРАВ

Європейська програма

Публікацію «Польща – Україна, Поляки-Українці. Погляд з-за кордону» розроблено в рамках проекту «Образ Польщі та поляків в Україні та України і українців у Польщі», сфінансованого з коштів Фонду PZU

Переклад: Вікторія Лічкевич

Рецензент: Рената Влох

Редактор: Ірина Ковальчук

Фото на обкладинці: Маріуш Гачиньські/Eastnews

Передрук матеріалів Інституту громадських справ дозволяється тільки за згодою Інституту матеріалів. Цитування або використання даних дозволено за умови посилання на джерело.

© Copyright by Instytut Spraw Publicznych, Варшава 2013

ISBN 978-83-7689-135-4

Видавець:

Fundacja Instytut Spraw Publicznych

00-031 Варшава, ul. Szpitalna 5/22

тел. (22) 55 64 260, факс (22) 55 64 262

e-mail: isp@isp.org.pl www.isp.org.pl

Верстка, друк та графічне оформлення:

Ośrodek Wydawniczo-Poligraficzny „SIM”

00-669 Варшава, вул. Емілії Платер 9/11

тел. (22) 629 80 38

www.owpsim.pl

Ця публікація була видана за фінансової допомоги Європейської Комісії. Публікація представляє точки зору авторів, Європейська Комісія не несе відповідальності за її зміст.

ЗМІСТ

Головні висновки	7
Вступ	13
Джерела знань та уявлень про Польщу та Україну	15
Подорожі поляків до України і українців до Польщі	16
Контакти між поляками та українцями як джерело знань про сусідню країну	19
ЗМІ та інші джерела інформації про сусідню країну	26
Образ народу: «теплі» українці та «компетентні» поляки	33
Близькість і схожість чи дистанція і відмінність	37
Образ країни: Польща на «світлішій», а Україна на «темнішій» стороні	46
Асоціації, викликані згадками про Україну та Польщу	46
Образ країни	53
Оцінка польських та українських товарів	56
Польща–Україна–Європа	59
Бачення польсько-українських відносин в Польщі та Україні	60
Роль Польщі в міжнародних відносинах України	66
Роль історичних подій у взаємсприйнятті Польщі та України	70
Україна – поміж Росією та „Європою”	73
Підсумки	87
Публікації Інституту громадських справ присвячені взаємному образу народів	91

- ▶ Поляки отримують інформацію про Україну з більш різноманітних джерел аніж українці – про Польщу, хоча для обох народів найпопулярнішим джерелом є ЗМІ. Середня кількість джерел інформації у випадку українців склала 1,7, у поляків – 2,8. Для поляків одним з найважливіших джерел знань про Україну є шкільні підручники (як можна здогадатись, передусім це підручники з історії). Тому немає нічого дивного в тому, що польсько-українські конфлікти минулого та питання історії є важливими складовими образу України та українців в очах поляків. У випадку українців, значення підручників як джерела інформації та історичних подій як елементу образу Польщі набагато менше. Для значної кількості українців ЗМІ – це єдине джерело знань про Польщу.
- ▶ Мешканці обох країн не мали однозначної відповіді на питання, чи обсяг інформації в ЗМІ є достатнім. Як в Україні, так і у Польщі відсоток респондентів, які вважали, що рівень інформації про сусідню країну в ЗМІ недостатній, був трохи вищий в порівнянні з відсотком тих, кому рівень цієї інформації вистачав.
- ▶ Подорожі до Польщі і України та особисті контакти з громадянами цих країн виявилися суттєвими джерелами інформації, оскільки саме вони мали значний вплив на погляди поляків та українців щодо різноманітних аспектів образу сусідньої країни. На жаль, невеликий відсоток громадян обох країн користувався цими безпосередніми джерелами інформації. Після 1991 року близько 20% поляків та 16% українців відвідали сусідів принаймні один раз, а особисті контакти з сусідами мали 23% поляків та 29% українців. Поляки відвідували Україну зазвичай лише один раз на відміну від українців, які поверталися у Польщу декілька разів.
- ▶ Протягом останніх трьох років відбулося значне поживлення контактів між поляками та українцями. Про це свідчать як

порівняння результатів опитувань, проведених в Україні в 2010 та 2013 роках, так і статистика перетинів кордону. Останнє джерело вказує на те, що польсько-українські контакти найчастіше мають місце на території Польщі, адже зростання руху через кордон протягом останніх років відбувалося саме завдяки українцям.

- ▶ Результати опитувань демонструють, що українці, як і поляки відвідують сусідню країну головним чином із туристичною метою. Проте у випадку українців поїздки на заробітки відбуваються майже так само часто, як туристичні. Однак результати досліджень не відображають найбільш частих гостей Польщі – тих, хто приїжджає сюди на кілька годин для здійснення покупок. Загалом їх частка складає більше 80% від усіх українців, які перетинають польсько-український кордон.
- ▶ Хоча більший відсоток поляків, аніж українців принаймні один раз побував у сусідній державі (після 1991 р.), останніми роками саме українці частіше відвідують Польщу, аніж поляки – Україну. Українці досить часто приїжджають до Польщі у пошуках роботи. Цей факт сьогодні отримує все більше схвальних відгуків. Лише кожний одинадцятий поляк переконаний у тому, що праця українців приносить для Польщі більше збитків, аніж користі. Регіональна карта рівня схвалення поляками роботи українців в Польщі збігається з картою дистанціювання по відношенню до українців. Мешканці регіонів, де спостерігається менше дистанціювання від українців, вбачають більше користі з праці українців. І навпаки, там де більший показник дистанціювання, респонденти вбачають більше збитків.
- ▶ Українці в очах поляків – це звичайні, прості люди, з усіма позитивними і негативними сторонами такого образу. Вони – оптимісти, веселі, товариські, щирі, гостинні, працьовиті та охочі випити. Українці не асоціюються для них з практичністю, сучасністю чи ефективністю. Поляки для українців є уособленням компетентності: вони освічені, сучасні, відповідальні, практичні та успішні. Однак, на думку українців, їм бракує веселої вдачі, гостинності і доброзичливості. Варто звернути увагу на те, що у випадку обох народів їх стереотип

в очах сусідів відповідає автостереотипу, також представленому в даному дослідженні.

- ▶ Близько половини поляків та українців поділяють думку про те, що вони схожі одні на одних з огляду на стиль життя та життєві цінності. Окрім того, поляки також вказують на схожість їхніх поглядів з поглядами українців на професійну етику та ставлення до роботи. В той час як українці частіше вважають, що в цьому вони зовсім не схожі. Однак думки українців про відмінності між нашими народами в питаннях підходу до роботи змінюються після відвідин Польщі. Ті, хто побував в Польщі, частіше помічають схожість між двома народами. Однак це зміна ставлення не на користь поляків – українці, які відвідали Польщу, рідше вважають поляків працьовитими ніж ті, хто ніколи в Польщі не бував.
- ▶ У Польщі переконання щодо схожості обох народів більш поширені серед молодих людей. В Україні ж ця залежність протилежна – старші люди частіше відзначають схожості, аніж молодь.
- ▶ І поляки, і українці, незважаючи на відмінності у поглядах та цінностях, відчують дуже малу дистанцію у взаємовідносинах. Представники сусіднього народу добре сприймаються практично в усіх соціальних ролях, разом з ролями керівника або члена сім'ї.
- ▶ Безпосередні контакти зменшують дистанцію між народами, на що між іншим, вказали результати цього дослідження. Однак це відбувається лише тоді, коли ці контакти здатні заповнити прогалини в знаннях чи сприяти знайомствам і дружбі. В протилежному випадку дистанція збільшується. Ймовірно, саме через це найбільше дистанціювання від сусіднього народу відчували мешканці прикордонних регіонів по обидва боки кордону. Однак слід підкреслити, що навіть цей «вищий» рівень дистанціювання насправді був дуже низьким.
- ▶ Уявлення та асоціації, пов'язані з країною сусіда, у поляків та українців складаються зі схожих елементів, хоча й вагомість окремих складових досить виразно різниться. Поляки зосереджувались, головним чином, на спільних віхах в історії (особливо на її складних та конфліктних аспектах) та, з іншого

боку, на добросусідстві та спорідненості культури та звичаїв. Думки про спільність культури переважали серед українців. Більш того, Польща асоціювалася у них зі смаком продовольчих товарів, фільмами, згадками з подорожей, а також з державою економічного успіху та вдалих перетворень. Історія в асоціаціях українців зійшла на другий план. Натомість серед респондентів обох країн майже не було згадок про сучасну культуру та мистецтво сусіднього краю.

- ▶ Оцінка балансу взаємних кривд, скоєних поляками та українцями в історії нагадує дзеркальне відображення: поляки частіше вбачають провини українців, українці ж навпаки – поляків. Водночас більше половини поляків визнавали провини свого народу, українців, які також вбачали свої провини, було менше – 40%. Молодь обох країн рідше, аніж люди старшого віку, визнавала взаємні історичні провини.
- ▶ Серед польських асоціацій з Україною окреме та значуще місце посідали політичні проблеми: вплив Росії, дисфункція держави, корупція та бідність. Українці до Польщі ставляться набагато краще – вони вважають її західною, багатую, європейською країною.
- ▶ Українці добре оцінюють не лише польську державу, але й польські продукти – інформація про те, що даний товар вироблено у Польщі, заохотила б до його купівлі понад половину українців. Про українські товари поляки знають зовсім небагато. Більш ніж три чверті польських респондентів не могли сформулювати свою думку щодо цього питання, і обирали нейтральну відповідь: знання того, що товар вироблено в Україні ані заохочувало їх до придбання, ані знеохочувало.
- ▶ Поляки, які відвідали Україну, оцінюють її гірше за тих, хто ніколи там не був. В свою чергу, візити українців до Польщі сприяють більш позитивним оцінкам.
- ▶ Більшість громадян обох країн позитивно оцінюють сучасні польсько-українські відносини. Однак поляки були більш критичні у цьому відношенні – відсоток відповідей «радше погано» у Польщі траплявся майже втричі частіше ніж в Україні. Цікаво, що поляки, які відвідували Україну, більш критично оцінювали взаємовідносини з нею, ніж ті, хто ніколи

не бував в Україні. На відміну від поляків, українці не тільки вище оцінювали польсько-українські взаємини, а також їхнє перебування у Польщі сприяло більш позитивним відгукам.

- ▶ Польсько-українські відносини мали різну вагу для громадян обох країн. Поляки визнавали їх важливими, однак не пріоритетними, українці ж – пріоритетними. До того ж, мешканці прикордонного західного регіону України частіше вважають відносини з Польщею пріоритетними в порівнянні з мешканцями інших регіонів країни. Натомість в Польщі відносини з Україною частіше мали велику вагу для мешканців найбільш віддалених від України регіонів: південно-західного та північно-східного.
- ▶ Протягом багатьох років серед мешканців України було поширене відчуття невизначеності щодо обрання відповідного напрямку інтеграції: з Євросоюзом чи Росією, Білоруссю та Казахстаном. Однак останнім часом, хоча не без опору, шалька терезів схиляється в бік Європейського Союзу.
- ▶ Здається, що амбівалентне ставлення українців щодо геополітичного вибору базується на неоднозначній оцінці наслідків розпаду СРСР і трансформації, що розпочалась після нього. З одного боку, через розпад СРСР Україна отримала незалежність, з іншого – результати перетворень збільшили рівень незадоволення її громадян. В результаті тільки кожен четвертий українець вважає, що розпад СРСР приніс Україні більше користі, ніж шкоди, а 38% вважають навпаки.
- ▶ Половина українців бажала б приєднання України до ЄС, а кожен третій громадянин віддав би перевагу інтеграції з Митним союзом Росії, Білорусі та Казахстану. Більшість поляків, яких запитали про те, що слід обрати Україні, рішуче виступили за Євросоюз (68%), а лише 8% – за Митний союз.
- ▶ Значний відсоток українців і досі не може вирішити, який напрям кращий для інтересів їхньої країни: 63% респондентів вважають, що слід інтегруватися з Росією, а 72% – з Євросоюзом. Майже половина (42%) українців вважає, що в інтересах України – як один союз, так і другий, причому найчастіше таку думку поділяють наймолодші українці.

- ▶ Якщо йдеться про панівне переконання щодо близькості України до ЄС або до Росії, то її територія поділена надзвичайно чітко. Південь краю помітно тяжіють до Росії, Захід і Центр – до ЄС.
- ▶ Низький рівень дистанціювання від Європейського Союзу і високий від Росії відчувають українці, які будь-коли виїжджали за кордон, в тому числі і до Польщі. Іншим фактором, який зменшує ступінь дистанціювання від ЄС є вік респондентів – рівень дистанціювання був найменшим серед наймолодших мешканців України (незалежно від регіону проживання). Водночас, більше половини поляків і українців згодні з тим, що Польща сприяє зміцненню співробітництва між Україною та Європейським Союзом.

Дослідження суспільної думки та ставлення до різних держав та народів у світі та в Польщі зокрема мають свою історію та величезну кількість наукової літератури. Цією проблемою займалися як соціологи і психологи, так і політологи та фахівці в галузі міжнародних відносин. Образи народів мають своє коріння у сприйнятті відносин між державами¹ і зазвичай пов'язуються з суспільними переконаннями щодо рівня життя та культурної близькості². Збільшення зацікавлення громадян закордонною політикою протягом останніх років – проявом чого є зростання значущості так званої громадської дипломатії чи міжнародної діяльності місцевої влади³ та різноманітних громадських організацій – доводить, що вивчення образу країн та народів набуває нового значення.

Сьогодні існують щонайменше дві причини, які викликають зацікавлення дослідженнями взаємосприйняття громадян Польщі та України. Перша з них пов'язана з тим, що взаємовідносини між поляками та українцями певною мірою оновилися: вони відродились на початку 90-х років минулого століття після настільки тривалої перерви у відносинах, що лише деякі старожили пам'ятають з особистого досвіду, як формувалися ці стосунки. Однак відлуння надзвичайно важкого та складного сусідства збереглося в родинних переказах, літературі та підручниках з історії обох країн. Дослідження образу поляків в очах українців та українців в очах поляків допомагають зрозуміти, як цей взаємний образ формується за допомогою щоденної діяльності та мислення, спрямованого у майбуття, та яку роль відіграє минувшина.

1 R. K. Herrmann, *Image Theory and Strategic Interaction in International Relations*, в: *Oxford Handbook of Political Psychology*, eds. R. Jervis, D. Sears, L. Huddy, Oxford University Press, New York 2003, с. 285–314.

2 A. Jasińska-Kania, *Zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw*, в: *Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych*, т. 2, *Bliscy i dalecy*, red. A. Jasińska-Kania, Instytut Socjologii UW, Warszawa 1992.

3 Наприклад А. Fuksiewicz, А. Łada, Ł. Wenerski, *Współpraca zagraniczna polskich samorządów. Wnioski z badań*, ISP, Warszawa 2012 (<http://www.isp.org.pl/publikacje,1,561.html> – дата звернення 25.10.2013).

Другий привід, для якого потрібно проводити дослідження польсько-українського взаємсприйняття – це триваюча майже від самого початку перетворень участь Польщі в «українських справах» і підтримка Польщею проєвропейських прагнень України. Активні дії польських політичних еліт у цій сфері знаходять істотну підтримку серед польського суспільства. Активну діяльність здійснюють і польські інституції, що пропагують польську культуру в Україні. У Польщі також збільшується – хоча й надалі залишається недостатнім – рівень «присутності» української культури та кількість інформації про Україну в польських ЗМІ. Дослідження громадської думки в обох країнах дозволяє, з одного боку, дізнатись про ставлення українців до польської діяльності по відношенню до їхньої держави, а з іншого – побачити рівень підтримки польським суспільством заходів, які здійснюються польською політичною елітою.

В цьому звіті представлено результати дослідження, проведеного серед дорослого населення Польщі та України влітку 2013 року⁴. Частина порушених у звіті проблем була об'єктом вивчення в попередніх дослідженнях Інституту громадських справ: імідж українців та України серед поляків (дослідження 2000 року), імідж Польщі та поляків в очах українців (дослідження 2000 та 2010 років). Запропонований порівняльний аналіз базується також на результатах інших опитувань, проведених в Україні Фондом ім. Стефана Баторія (в 2003 р.) та польським Фондом ім. Роберта Шумана (в 2005 р.).

Аналіз образів Польщі та України слід розпочати з визначення джерел, з яких мешканці обох країн отримують інформацію один про одного. З огляду на те, що ставлення до народу може не лише відрізнятись, але й бути цілком протилежним до ставлення до держави-вітчизни цього народу⁵, ми відокремили ці проблеми. Спочатку ми представляємо образи народів, і тільки після цього – образи держав. В останній частині представлено погляди українців на місце їхньої держави та Польщі на геополітичній карті Європи.

4 В обох країнах дослідження здійснювала фірма «GfK» шляхом телефонного опитування. Вибрка склала 1000 осіб, однак в Україні додатково опитано 300 мешканців Західної України, що дозволило здійснити детальніший аналіз поглядів мешканців цього регіону.

5 Емпіричні докази такого поділу можна знайти в статті Конечної та Мінтусова: Joanna Konieczna i Igor Mintusow, *Polacy i Moskale*, в: A. Jasińska Kania (red.), *Bliscy i dalecy. Bliscy i dalecy. Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych*, t.2, Wyd. IS UW, Warszawa 1992. В польсько-українському контексті про це писав Микола Рябчук в *Polski, Polak, Polska – próba filologicznego krajoznawstwa*, „Więź” 1998, nr 3, с. 33–43.

Суспільний образ держави формується на основі різноманітних уявлень про країну та її мешканців. Філіп Котлер, який запропонував найпоширеніше в наш час визначення іміджу країни⁶, визначає його як сукупність знань та емоцій, які людина чи група людей пов'язує з певним об'єктом. Цим об'єктом може бути країна (а також продукт, послуга, підприємство).

Поляки та українці як сусідні народи, що мають довгу спільну історію, повинні мати й багатий та багатоаспектний образ країни-сусіда. Опис цих образів ми розпочнемо з аналізу джерел інформації, які використовують поляки та українці з метою здобуття знань про своїх сусідів.

Знання, окрім емоцій, є тим фундаментом, на якому базується імідж країни та її народу. В науковій літературі вказуються різноманітні чинники, що формують імідж, а одним зі способів категоризації складових образу держави є використання двох типів досвіду: (1) особистого, безпосереднього та (2) опосередкованого, тобто отриманого від когось іншого⁷.

Перший тип досвіду можливо отримати завдяки відвідинам країни-сусіда, особливо пов'язаним з особистими контактами: родинними зв'язками, знайомствами чи співпрацею. Значення такого досвіду уже згадувалося в контексті його впливу на зменшення соціальної дистанції між поляками та українцями. В даному розділі ми присвятимо більше уваги цьому питанню.

Опосередкований досвід контактів з іншою країною можна набути за допомогою ЗМІ, книжок, фільмів, освітніх установ чи розмов зі знайомими.

Завдяки географічній близькості та спільній історії Польщі та України мешканці цих країн мають величезну кількість джерел

6 P. Kotler, *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*, Wydawnictwo Gebethner i Ska, Warszawa 1994. – цит. згідно з О. Gorbaniuk, D. Radman, D. Struktura wizerunku kraju i jej pomiar. *Studia Socjologiczne*, 4 (203), с. 76.

7 Yang, C.-U., Shin, H., Lee, J.-H., & Wrigley, B. (2008). Country Reputation in Multidimensions: Predictors, Effects, and Communication Channel. *Journal of Public Relations Research*, 20(4), с. 421–440.

інформації про сусідню державу. ЗМІ обох країн цікавляться інформацією на тему сусідів, а складні історичні відносини знаходять відображення у шкільних програмах та підручниках.

Аналіз джерел інформації та знань розпочнемо з особистого досвіду «знайомства» з сусідньою країною та її громадянами, після цього проаналізуємо інші джерела: ЗМІ, підручники, культуру та мистецтво.

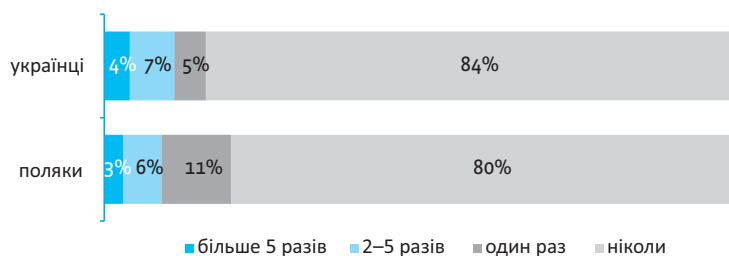
Подорожі поляків до України і українців до Польщі

Безпосередні контакти поляків та українців можливі завдяки подорожам, причому поляки набагато мобільніші за українців. Після 1991 року Україну відвідав кожен п'ятий поляк, а Польщу – 16% українців (Графік 1).

16% українців подорожували до Польщі принаймні один раз після 1991 року, а відсоток поляків, які відвідали Україну, становить 20%.

Структура частоти поїздок українців до Польщі показує, що ті, хто хоча б раз побував там, із задоволенням повертаються туди знову – більш ніж дві третини з них побували Польщі понад один раз. В порівнянні з дослідженнями ІГС 2010 року, коли подорожував один з десяти респондентів, в 2013 році цей показник зріс на 6 процентних пунктів⁸. Таким чином цей показник повернувся до рівня 2000 року, періоду, коли між Україною і Польщею діяв безвізовий режим⁹.

Графік 1.
Візити українців до Польщі та поляків до України після 1991 року (у %)

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

⁸ J. Konieczna-Safamatin, *Coraz dalsi sąsiedzi? Wizerunek Polski i Polaków na Ukrainie*, ISP, Warszawa 2011, с. 3.

⁹ J. Konieczna, *Polska–Ukraina. Wzajemny wizerunek*, ISP, Warszawa 2001, с. 47.

Щонайменше два фактори могли вплинути на збільшення кількості візитів громадян України до Польщі. Найважливіший з них – це зростаюча з року в рік робоча міграція українців до Польщі¹⁰, яка, між іншим, є реакцією на спрощення польським урядом процедури працевлаштування для громадян декількох сусідніх країн (в тому числі, Молдови та Грузії). Цей чинник має сталий характер. Окрім цього в 2012 році значно зросла частота перетинів кордону у зв'язку з проведенням Чемпіонату Європи з футболу в Польщі та Україні. Під час цього турніру були спрощені процедури перетину кордону українцями та отримання польської візи¹¹.

Варто додати, що в квітні 2013 року Європейський Парламент проголосував за поправку до угоди про малий прикордонний рух з Україною, яка значно полегшує контакти в прикордонних районах та скасовує плату для частини заявників¹². Однак час, що минув з моменту введення поправки до здійснення дослідження (липень 2013 р.), не дозволяє визначити її вплив на поживлення руху через кордон.

Зацікавлення українців поїздками до Польщі різнилося відповідно до регіону проживання. Найчастіше до Польщі подорожували мешканці західних областей держави (36% відвідали Польщу хоча б раз), а найрідше – мешканці східної частини України, яка є найбільш віддаленою від Польщі.

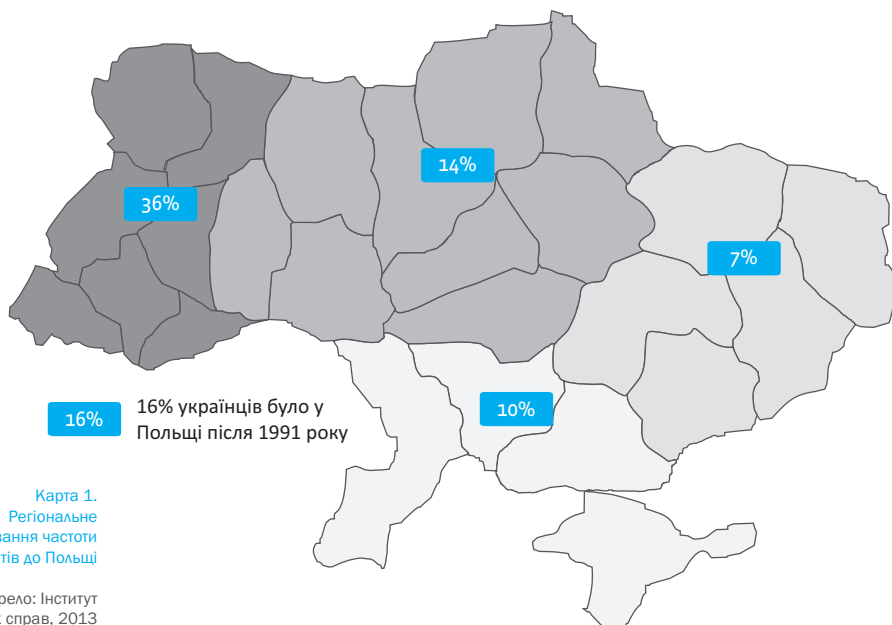
Очевидно, такі результати пов'язані з близьким розташуванням західного регіону до кордону Польщі. Однак, слід пам'ятати, що близькість – це не лише відстань в кілометрах. Мешканці прикордонних регіонів отримують користь від різноманітних заходів польської влади, яка полегшує перетин кордону. Тут ідеться, передусім, про угоду «Про малий прикордонний рух» (стосується громадян, які мешкають в безпосередній близькості до кордону) та «Про можливість отримання «візи для покупок» (стосується

10 На повільне, але систематичне зростання робочої міграції з України вказують дані про кількість виданих дозволів на отримання роботи та кількість зареєстрованих заяв про намір доручити роботу іноземцю, опублікованих на інтернет-сторінках Міністерства Праці і Соціальної Допомоги (<http://www.mpipsc.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/> – дата звернення 25.10.2013).

11 Див.: <http://www.polityka.pl/swiat/komentarze/1516030,1,ulatwienia-wizowe-dla-ukraincow.read> – дата звернення 25.10.2013.

12 Див.: <http://www.europarl.europa.eu/news/pl/news-room/content/20130416STO07364/html/U%C5%82atwienia-wizowe-dla-Ukrai%C5%84c%C3%B3w-i-Mo%C5%82dawian> – дата звернення 25.10.2013

мешканців усіх областей, що межують з Польщею). Культурні зв'язки з Польщею та Європою, які в цій частині держави сильніші й міцніші, ніж будь-де, також заохочують до подорожування до цієї європейської країни.

У порівнянні з більш складною процедурою отримання візи для українців, які бажають відвідати Польщу або країни ЄС, поляки не відчувають жодних обмежень – вони звільнені від обов'язку отримання візи, якщо перебувають на території країни-сусіда не довше ніж 90 днів протягом 6 місяців. І більше того, починаючи з 2012 року віза на перебування довше ніж 90 на території країни видається безкоштовно¹³.

Ці спрощення помітно не вплинули на зростання бажання поляків відвідати Україну. Відсоток поляків, котрі після 1991 року хоча б один раз відвідали Україну, був дещо вищим за показник українців, які побували в Польщі (Графік 1). Однак найчастіше поляки відвідували Україну все ж таки лише один раз, на відміну

13 Див.: <http://www.kresy.pl/wydarzenia,ukraina?zobacz/polska-ukraina-nowe-przepisy-wizowe> – дата звернення 25.10.2013.

від українців, контакти яких, як правило, не обмежувалися однією поїздкою.

Аби оцінити популярність українського напрямку в Польщі, слід дослідити зміни, що відбуваються в країні протягом останніх десятиліть. Порівняння цього дослідження з результатами ІГС 2001 року вказує на те що відсоток виїздів до України значно зріс. Якщо в 2000 році один із десяти поляків (11%) стверджував, що він принаймні раз відвідав сусідню державу, то в 2013 році цей показник зріс на 9 процентних пунктів.

Таке зростання частки осіб, які отримали досвід перебування на території України після 1991 року, знайшло своє відображення в статистичних даних прикордонників «Про рух громадян Польщі на кордоні з Україною». Протягом ХХІ століття кількість перетинів кордону поляками збільшувалась, досягаючи в 2008 році майже 5,5 млн. Після 2008 року відбулося значне зниження кількості перетинів кордону поляками. Відтоді їхня кількість зменшується з кожним роком – в 2012 році зареєстровано близько 1,3 млн. перетинів кордону¹⁴. Тому слід зробити висновок, що збільшення кількості відповідей «так, був в Україні після 1991 р.» швидше стосується періоду 2001–2008 років, ніж 2009–2012.

Причини зменшення виїздів поляків до України, починаючи з 2009 року, слід шукати, між іншим, в підписанні угоди «Про малий прикордонний рух». Ця угода скасувала частину обмежень та ускладнень в отриманні польської візи, які були наслідком вступу Польщі до Шенгенської зони. Відповідно до даних Головного управління статистики Польщі, основним мотивом перетину кордону є прикордонна торгівля¹⁵. До 2009 року перевезенням товарів найчастіше займалися поляки, які могли перетинати кордон без візи. Пізніше роль перевізників перейняли українці з відповідними дозволами на перетин кордону в межах малого прикордонного руху.

Порівнюючи дані польської Прикордонної служби та Головного управління статистики з даними опитування, слід пам'ятати що вони стосуються різних категорій людей. Через польсько-український кордон рухаються переважно мешканці прикордонних

14 Див.: http://www.strazgraniczna.pl/wps/portal/tresc?WCM_GLOBAL_CONTEXT=pl/serwis-sg/pol-skie_formacje_graniczne/statystyki/ – дата звернення 25.10.2013.

15 Див.: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_11951_PLK_HTML.htm – дата звернення 25.10.2013.

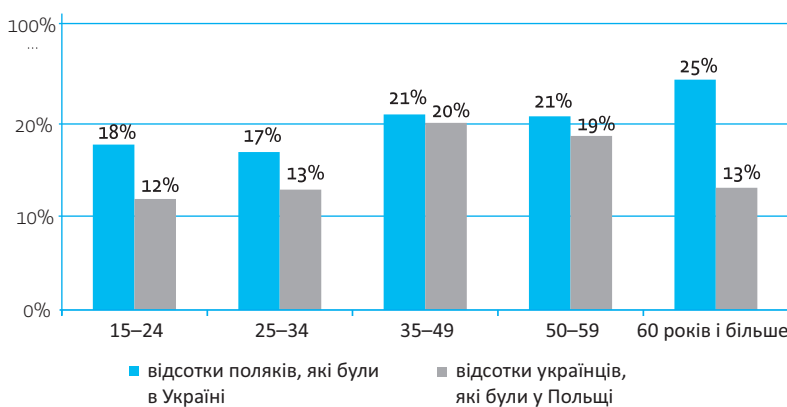
територій, які займаються торгівлею. Дані нашого опитування надають інформацію про усіх мешканців обох країн.

Відносно найчастіше відвідували Україну поляки з вищою освітою (27% з них побували в Україні принаймні раз). Такий самий результат зафіксовано в дослідженні ІГС 2000 року. Зазначені тоді причини такого стану речей можна повторити й сьогодні – люди з вищою освітою легше долають різноманітні формальності та мовний бар'єр¹⁶. Схожа тенденція спостерігається також в Україні.

В результатах дослідження помічені відмінності в бажанні відвідати країну сусідів в залежності від віку респондентів.

Український напрям користується популярністю серед поляків з вищою освітою та людей у віці 60 років та старших.

Поляки, які принаймні раз побували в Україні, найчастіше належали до найстаршої вікової групи (Графік 2), у випадку ж українців найчастіше до Польщі їздили респонденти у віці від 35 до 39 років.

Графік 2.
Відсоток осіб, які відвідали
Польщу та Україну,
відповідно до вікових груп

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

Здається, той факт, що представники саме цієї, а не іншої вікової групи найчастіше виїжджають до України, може вказувати на те, що це «сентиментальні» подорожі, повернення до рідних місць, де людина народилась і де можливо мешкало декілька поколінь її родини.

¹⁶ J. Konieczna, *Polska–Ukraina...*, op. cit., c. 16.

Цілі подорожей до сусідньої держави

Відсоток осіб, які відвідали сусідню державу, вже відомий; слід також проаналізувати, чому поляки та українці вирішують здійснити таку подорож. Туризм був метою виїзду, яку найчастіше називали як поляки, так і українці (Графік 3). Таку відповідь обрали 36% українських респондентів і майже в два рази більше польських (66%). Звідки ж така різниця? По-перше, через те, що громадяни України мусять подолати більше труднощів, пов'язаних з отриманням візи, для того, щоб поїхати до сусідньої держави, що в свою чергу знеохочує до відвідування Польщі, яка зовсім не асоціюється з привабливим місцем для відпочинку. Якщо ж отримати візу необхідно так чи інакше, то для проведення канікул чи відпустки краще обрати країну з більшим туристичним потенціалом, або таку, для в'їзду до якої легше отримати візу. Натомість полякам не потрібно отримувати візу – для перетину кордону їм потрібен лише паспорт.

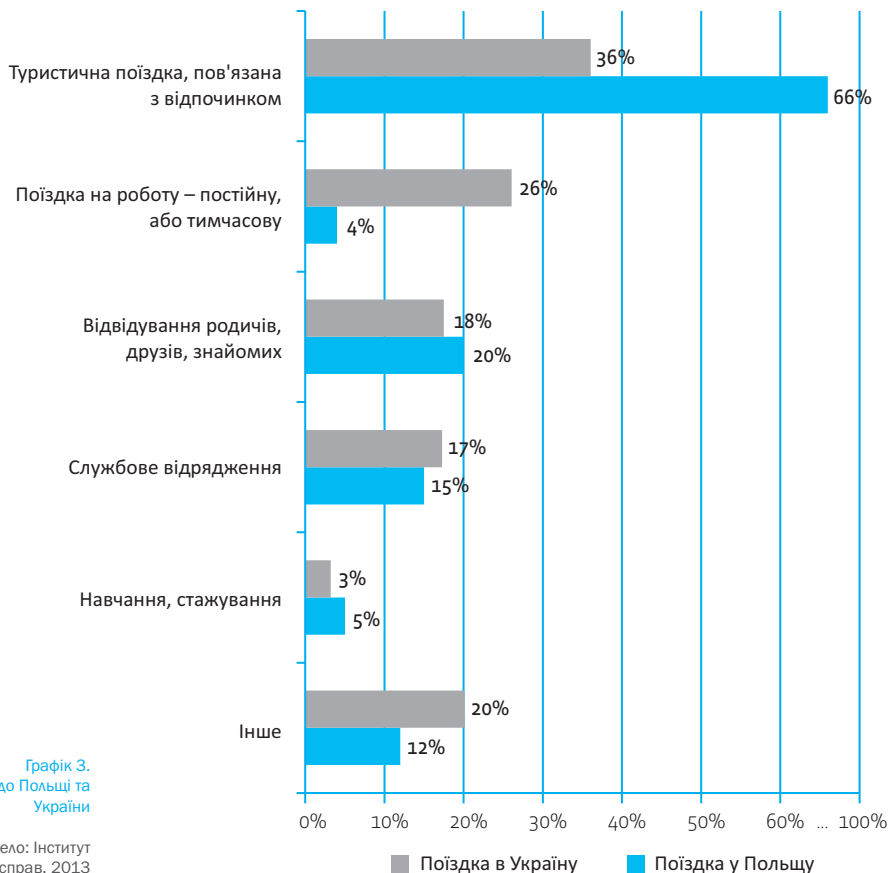
Найчастіше поляки приїжджають до України з туристичною метою.

Другий важливий чинник – це фінанси. Як бачимо зі статистичних даних Світового Банку, в 2008-2012 роках валовий внутрішній продукт Польщі в три рази переважав ВВП України¹⁷. Краща фінансова ситуація дає можливість призначення частини прибутку на туристичні цілі. У випадку поляків, істотну роль відіграють подорожі «сентиментального» характеру – повернення до родинних місць чи бажання відвідати регіони, які колись були частиною Польщі.

Відмінності в економічній ситуації Польщі та України призводять до того, що українці відносно часто їздять до сусідньої держави з метою отримання роботи (кожний четвертий з них приїжджав сюди саме з цією метою), поляки ж винятково рідко їздять до України заради заробітку.

Серед українців, які відвідали Польщу, один з чотирьох виїжджав туди з метою заробітку.

17 Див.: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> – дата звернення 25.10.2013.

Графік 3.
Цілі візитів до Польщі та України

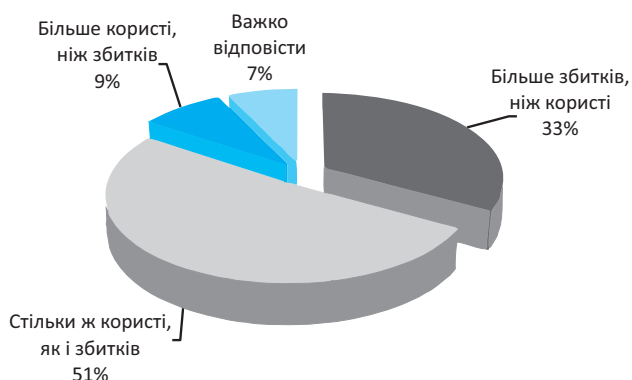
Джерело: Інститут громадських справ, 2013

То які все ж таки українці приїжджають до Польщі у пошуках роботи? Головним чином це люди з вищою освітою (53%), які погоджуються на фізичну працю (наприклад прибирання, сезонна торгівля). Свою подорож до сусідньої країни вони мотивують, передусім, вищими заробітками, ніж в Україні та більшою ймовірністю знайти роботу. Саме про таку групу заробітчан найчастіше згадують польські ЗМІ в контексті того, що вони мусять подолати багато труднощів, бажаючи заробляти в Польщі для полегшення свого життя та побуту своєї родини, яка залишилась в Україні¹⁸. Здавалося б, що праця за кордоном – це передусім

18 Див.: <http://www.polityka.pl/spoleczenstwo/reportaze/1520462,1,ukraincy-po-prace-do-polski.read> – дата звернення 25.10.2013

прерогатива молодих людей, однак результати досліджень ІГС вказують на те, що на роботу до Польщі найчастіше виїжджають українці у віці 35–49 (20%) та 50–59 років (19%). Це означає, що теперішня економічна ситуація на ринку праці в Україні не здатна забезпечити стабільності людям з багаторічним професійним досвідом роботи. У Польщі також працює немало українських науковців. Однак на польському ринку праці вони становлять меншість.

Слід наголосити, що присутність українців на польському ринку праці сприймається достатньо добре. На питання щодо поглядів про полегшення отримання роботи в Польщі, тільки 9% поляків відповіли, що для Польщі працівники з України – це «більше шкоди, ніж користі».

Графік 4.
Погляди поляків на працю українців в Польщі

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

У користі від роботи українців в Польщі впевнені передусім мешканці північних регіонів Польщі, тобто найближчих до України. На північному сході відсоток осіб, які визнали, що праця українців корисна для Польщі (47%), навіть перевищив частку тих, хто вважає, що користі від українців стільки ж, скільки шкоди (41%). В межуючому з Україною південно-східному регіоні 30% вважало, що від українців більше користі, 10% – що більше шкоди, а 55% – що праця українців приносить приблизно стільки ж користі, скільки втрат.

Може здивувати невеликий відсоток поляків, що відвідували Україну та українців, які їздили до Польщі з освітньою метою. Проте

Найчастіше з метою заробітку до Польщі приїжджають українці з вищою освітою та люди у віці 35–49 і 50–59 років.

освітня мета візиту користується великою популярністю передусім серед молоді, яка дуже часто не має постійної роботи, прагне отримати нові знання та розвивати свої наукові здібності в іншій країні. З метою навчання та отримання професійного стажування до сусідньої держави найчастіше виїжджали люди у віці 15–24 років. З цієї вікової групи таку відповідь обрали 17% поляків та 19% українців.

Цілі подорожей українців до Польщі, в порівнянні з 2010 роком, не змінились. Тоді на першому місці знаходився туризм, а далі – робота, відвідування знайомих, службові відрядження та освіта. В порівнянні з результатами 2013, більшою популярністю користувалися службові відрядження (різниця складає 7 процентних пунктів)¹⁹.

Контакти між поляками та українцями як джерело знань про сусідню країну

Значний вплив на сприйняття країни мають особисті контакти з її мешканцями. Дуже часто завдяки розмовам з такими людьми ми формуємо образ даної держави та її громадян, незалежно від того, чи відвідували ми цю країну і як часто.

У випадку анкетованих з Польщі та України, будь-які контакти з мешканцями сусіднього краю має приблизно одна четверта

анкетованих. 77% поляків і 71% українців стверджують, що вони не мали жодних контактів відповідно ні в Україні, ні в Польщі. Респонденти, які мали контакти з сусідами, найчастіше називали приятелів та близьких знайомих: 16% українців мають знайомих

Більшість поляків (77%) та більшість українців (71%) не підтримує жодних контактів з представниками сусіднього народу

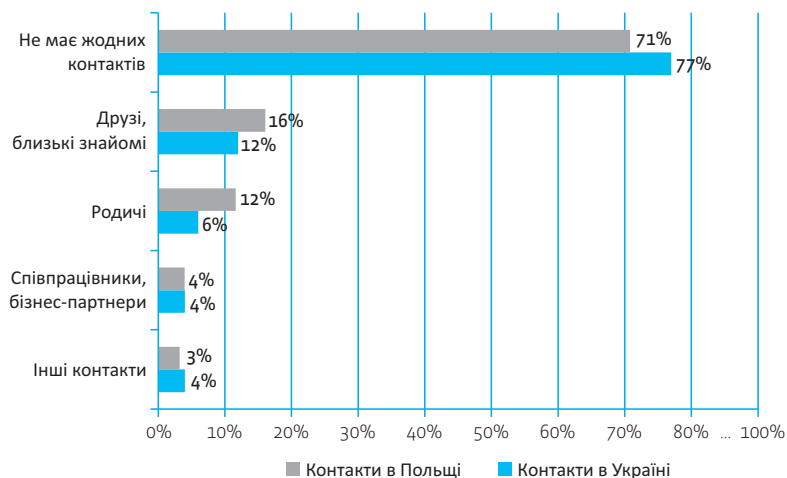
в Польщі, а 12% поляків мають знайомих в Україні (Графік 5). Наступною в черзі контактів була родина, яку обрали 6% поляків та 12% українців, а також колеги по роботі (по 4%).

Відсоткова різниця у відповідях поляків та українців помітна в контексті контактів як з родиною, так і приятелями. Ця відмінність виникає через те, що Польща для українців частіше є напрямком для тимчасової чи

Особи, з якими поляки в Україні та українці в Польщі мають найчастіше контакти – це знайомі та члени родини.

19 J. Konieczna-Safamatin, *Coraz dalsi sqsiedzi...*, с. 5.

постійної міграції з метою заробітку, ніж Україна – для поляків. Через це існує більша ймовірність того, що саме українець, а не поляк, має знайомого або члена родини, який виїхав на заробітки в країну сусіда.

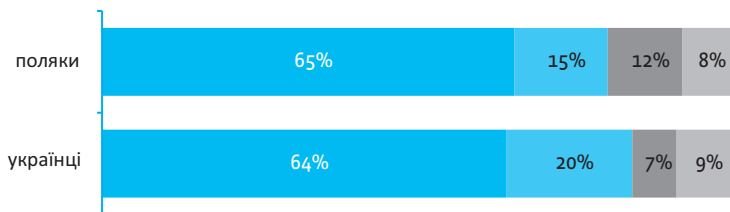
Графік 5.
Контакти поляків в Україні
та українців в Польщі

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

Цікавим видається порівняння відповідей українців з 2010 і 2013 років. Виявляється, що зросла кількість контактів українців з поляками: у двічі збільшилась кількість осіб, які мають друзів і знайомих в Польщі (з 8 до 16%), а частка тих, хто має там родину, зросла на 6 процентних пунктів²⁰.

Контакти з мешканцями іншої держави, окрім візитів до неї, є джерелом отримання безпосередніх знань про країну. Порівняння обох типів безпосередніх зв'язків, які формуються з краєм сусідів (Графік 6), вказують на те, що знання «з перших вуст» отримує однаковий відсоток поляків та українців (близько 35%). Відрізняється лише структура цих джерел – українці частіше нав'язують контакти з людьми, а поляки ж частіше знайомляться з країною самостійно, на «власні очі».

20 *Ibidem*, с. 6.

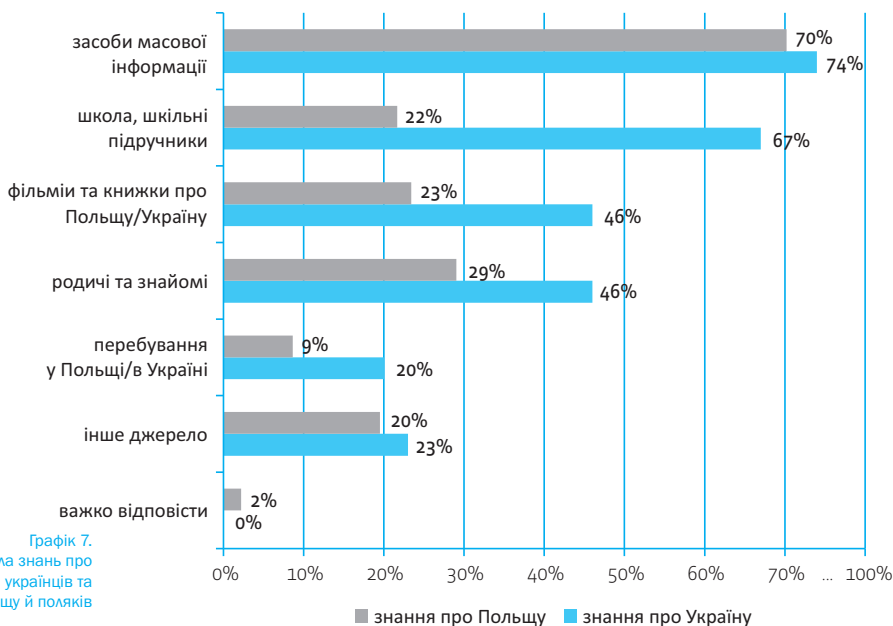
Графік 6.
Порівняння безпосередніх
джерел знань про Польщу
та Україну

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

- Не мають контактів і не були у сусідній державі
- Не були у сусідній державі, але мають контакти
- Не мають контактів, але були у сусідній державі
- Мають контакти та були у сусідній державі

ЗМІ та інші джерела інформації про сусідню країну

Сьогодні основними джерелами інформації є ЗМІ. І немає нічого дивного в тому, що польські та українські респонденти саме це джерело інформації про сусідню державу згадували найчастіше, адже їх запитували, як вони отримують інформацію про країну, яка розташована з іншого боку спільного кордону. На наступному малюнку чітко видно цікаві відмінності щодо джерел інформації (Графік 7).

Графік 7.
Джерела знань про
Україну й українців та
Польщу й поляків

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

Джерела знань поляків про Україну більш диференційовані, ніж джерела інформації українців про Польщу – середня кількість джерел, вказаних поляками, складала близько 3 (2,8), українцями – майже 2 (1,7). Для третини українців і тільки 6% поляків єдиним джерелом інформації про сусідню державу є ЗМІ.

Результати дослідження вказують на відмінність двох світів – простору колишнього СРСР та того, який сформувався за його межами. На основі теоретичних вчень про сприйняття інших народів та країн²¹, можна було б сподіватися, що українці повинні більше знати про Польщу та відвідувати її частіше, ніж поляки – Україну, оскільки Польща багатша за Україну і розвивається набагато швидше²². Насправді ж українці майже не цікавляться світом, який існує за межами «залізної завіси», вони вважають його важкодоступним і саме через це невартим уваги.

Варто звернути увагу і на значення освітніх установ в контексті джерел знань про сусідів. Дві третини (67%) респондентів Польщі отримували знання про Україну зі школи та шкільних підручників, в той час як в Україні таку відповідь обирав лише кожний п'ятий анкетований (22%). Якщо запитати себе про те, з яких підручників та шкільних предметів в Польщі можна дізнатись про Україну, то на думку спадає лише підручник з історії. Як ми побачимо в подальших частинах рапорту, історія – важлива частина уявлень поляків про Україну та її жителів.

Ще одна помітна диспропорція поміж Польщею та Україною стосується поїздок до сусідньої країни як джерел інформації про неї. Справа не лише в тому, що поляки найчастіше називали це джерело інформації, що пов'язано зі згаданим уже фактом про те, що вони відвідують Україну частіше, ніж українці Польщу. Виявляється також, що ці відмінності між поляками та українцями не зникають, якщо брати до уваги лише тих осіб, які будь-коли були в сусідній державі. Подорож як джерело інформації називали троє з чотирьох поляків, які будь-коли відвідали Україну, і лише 41% українців, які хоча б раз побували в Польщі.

21 A. Jasińska-Kania, *Transformacja ustrojowa a zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw*, „Kultura i Społeczeństwo” 1991, nr 4 (25), с.153–166.

22 Як уже згадувалось, валовий внутрішній продукт на одного жителя Польщі в три рази переважає ВВП України.

Зібрані в межах цього дослідження дані не дозволяють однозначно стверджувати, чому більшість українців, які відвідали Польщу, вважали, що поїздка туди не мала для них жодної пізнавальної цінності. Частіше значення таких поїздок розуміли ті люди, візити яких до Польщі були пов'язані зі спілкуванням з людьми – з відвідинами родичів, службовими відрядженнями чи науковою роботою. Туризм рідко розглядався як джерело знань про країну.

Якщо ж ЗМІ – як видно з відповідей анкетованих – є найважливішим джерелом їхніх знань про сусідню країну, то небезпідставно постає важливе питання, чи обсяг медіа-інформації здатен задовольнити середньостатистичного глядача.

В обох країнах погляди щодо даного питання різнилися, однак

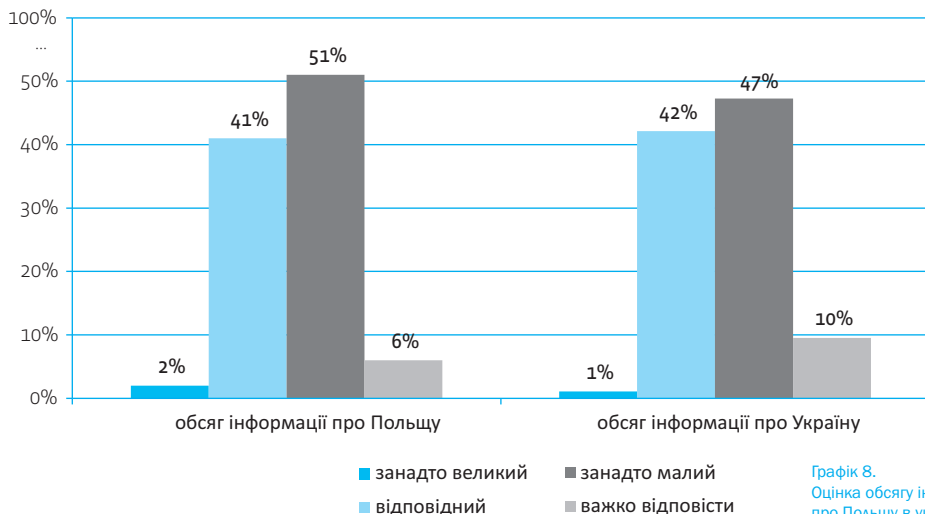
Половина поляків (51%) та українців (47%) вважають, що інформації в ЗМІ про сусідню державу занадто мало. для значної кількості респондентів інформації все ж таки не вистачало (для 51% поляків, та 47% українців). Погляди, що в українських ЗМІ забагато інформації про Польщу, а в польських – про Україну, висловлювалися рідко.

Порівняння відповідей українців з 2010 і 2013 років вказує на збільшення відсотку тих людей, які вважають рівень інформації про Польщу достатнім. В 2010 році такої думки дотримувався один з трьох респондентів. Однак, результати нинішніх досліджень не дозволяють на основі цієї зміни зробити конкретний висновок. Не відомо, чи обсяг інформації про Польщу зріс, чи просто змінилися смаки глядачів ЗМІ. Можливо, все, що відбувається в Польщі, все менше цікавить українців, і частина з них вважає, що їм вистачить і тієї інформації, яку вони отримують.

В 2010 році дослідження Інституту громадських справ вказували швидше на зменшення, а не на зростання обсягу інформації про Польщу. Авторки рапорту Йоанна Фоміна і Наталя Рябинська посилаються на українських журналістів, які однозначно стверджували, що «останнім часом 'поменшало Польщі' в Україні» і «тут не відчувається великого зацікавлення Польщею»²³.

З іншого боку, ті, кому не вистачає інформації ЗМІ, звертаються до інших джерел. Середня кількість джерел, що використовуються тими, хто відчуває нестачу інформації в ЗМІ, в обох країнах

23 J. Fomina, N. Ryabinska, *Po drugiej stronie lustra. Obraz Polski w ukraińskich mediach*, ISP, Warszawa 2010, с. 12.

Графік 8.
Оцінка обсягу інформації про Польщу в українських та Україні в польських ЗМІ

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

виявилася більшою, ніж число джерел у тих, хто задоволений обсягом отримуваної інформації.

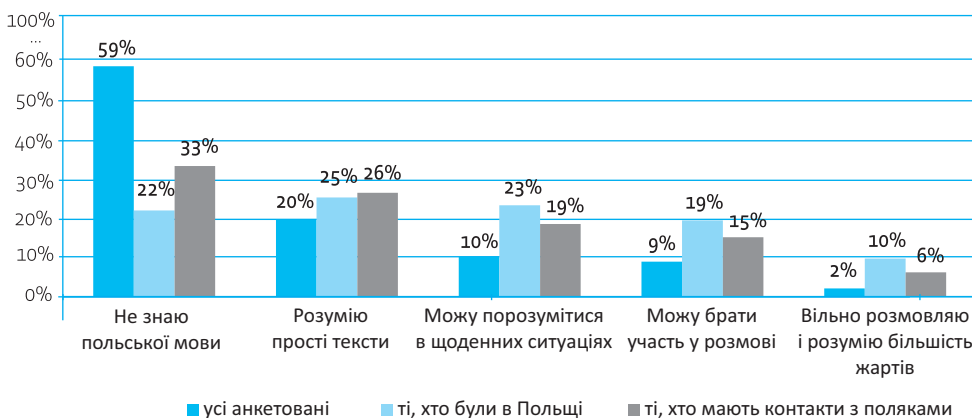
Найчастіше, як в Польщі, так і в Україні, інформації не вистачає тим, кому цікава доля сусідньої держави, тобто тим, хто має там родину чи знайомих або ж здійснює підприємницьку діяльність. До групи осіб, яким особливо цікава інша країна, належать люди з вищою освітою та (в Польщі) мешканці регіонів, що межують з Україною.

Цікаво, що в Україні мешканці західного регіону, що на кордоні з Польщею, частіше, ніж інші відзначали, що в ЗМІ досить багато інформації про Польщу. Можливо так відбувається тому, що в прикордонному регіоні польські ЗМІ легкодоступні без спеціального оснащення, а знання польської мови на цій території є досить поширеним явищем, про що йтиметься в наступній частині звіту. Зацікавлені особи без зусиль здатні віднайти потрібне їм джерело інформації про Польщу і почути її «в оригіналі», адже вони мають можливість дивитися польське телебачення. Поляки ж, навіть з прикордонних регіонів, дуже рідко знають українську мову настільки добре, аби розуміти радіо- або телепередачі. У їхньому випадку доступність українських ЗМІ значно менша, хоча й технічно можлива.

Знання польської мови серед жителів України

Кількість джерел отримання інформації про іншу країну значно розширюється за умови знання мови цієї держави. Тому розподіл відповідей на питання щодо рівня володіння польською мовою в Україні представляємо в контексті аналізу рівня знань та джерел отримання українцями інформації про Польщу.

Відповідно до результатів дослідження 2013 року, 41% анкетованих українців володіє польською мовою (Графік 9). Найчастіше особи, які визнали володіння польською мовою, стверджували, що знають її на початковому рівні або ж здатні розуміти усне мовлення чи прості тексти. Однак, кожен четвертий серед тих, хто володіє мовою і кожен десятий з загальної кількості анкетованих українців, стверджував, що він зможе поспілкуватись польською мовою в типових щоденних ситуаціях (наприклад купити квиток або розпитати про маршрут). Приблизно стільки ж людей можуть відносно вільно спілкуватися польською мовою. Це досить високий відсоток, враховуючи те, що польською мовою можливо розмовляти лише з поляками, адже ця мова не є міжнародною.

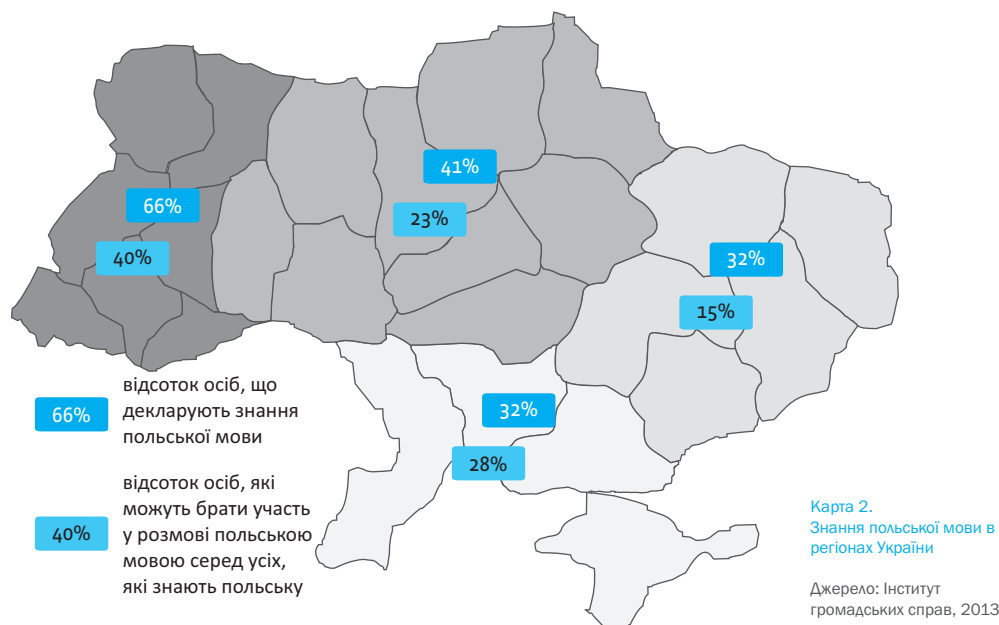
Графік 9.
Знання польської мови
серед мешканців України

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

На Графіку 9 видно, що відсоток тих, хто володіє польською мовою, майже в два рази перевищує відсоток тих, хто мав хоч будь-який особистий досвід спілкування польською, наприклад завдяки подорожі до Польщі чи спілкуванню з поляками. Напевно

це відбувається тому, що самостійні контакти з польською мовою вистачають для усвідомлення того, що ця мова зрозуміла навіть для тих українців, які формально ніколи її не вивчали. Природно, що спорідненість обох мов сприяє також швидкому вивченню польської мови тими, хто зацікавлений в оволодінні нею.

Як уже зазначалося, володіння польською мовою найбільш поширене в західному регіоні України, де можна зустріти людей, які не тільки розуміють польську, але й можуть нею розмовляти.

Детальніший аналіз знання польської мови вказує на те, що в майбутньому її популярність в Україні, скоріш за все, зменшуватиметься. Хоча польська мова в певній мірі завжди буде привабливою з огляду на те, що вона схожа до української, завдяки чому нею легко оволодіти.

Дослідження показало, що найчастіше на володіння мовою вказували найстарші респонденти. Крім того, рівень знання мови в цій групі був найвищим – значний відсоток анкетованих після 60 років був в змозі розмовляти польською, деякі з них – вільно. Чим

молодшими були респонденти, тим більше серед них було тих, хто зовсім не знав польської мови.

Той факт, що старші особи знають польську мову, може мати коріння ще в СРСР, коли польська культура та польські ЗМІ були «вікном у світ» для українців, які знаходились за «залізною завісою»²⁴. Сьогодні таке «вікно» уже непотрібне, молодь вивчає західноєвропейські мови, а польська для них не має такого великого значення, як для їх батьків та дідів.

²⁴ Див. М. Riabczuk, *Polski, Polak, Polska – próba filologicznego krajoznawstwa*, „Więź” 1998, nr 3, с. 33–43.

ОБРАЗ НАРОДУ: «ТЕПЛІ» УКРАЇНЦІ ТА «КОМПЕТЕНТНІ» ПОЛЯКИ

Обговорення взаємного бачення поляків та українців розпочнемо з представлення того, як ставляться один до одного жителі обох країн. Під час дослідження польських та українських респондентів ми попросили дати оцінку «типовим представникам» сусіднього народу на основі п'ятнадцяти пар протилежних рис, що окреслюють характер та поведінку в суспільстві. Такими парами протилежних рис були:

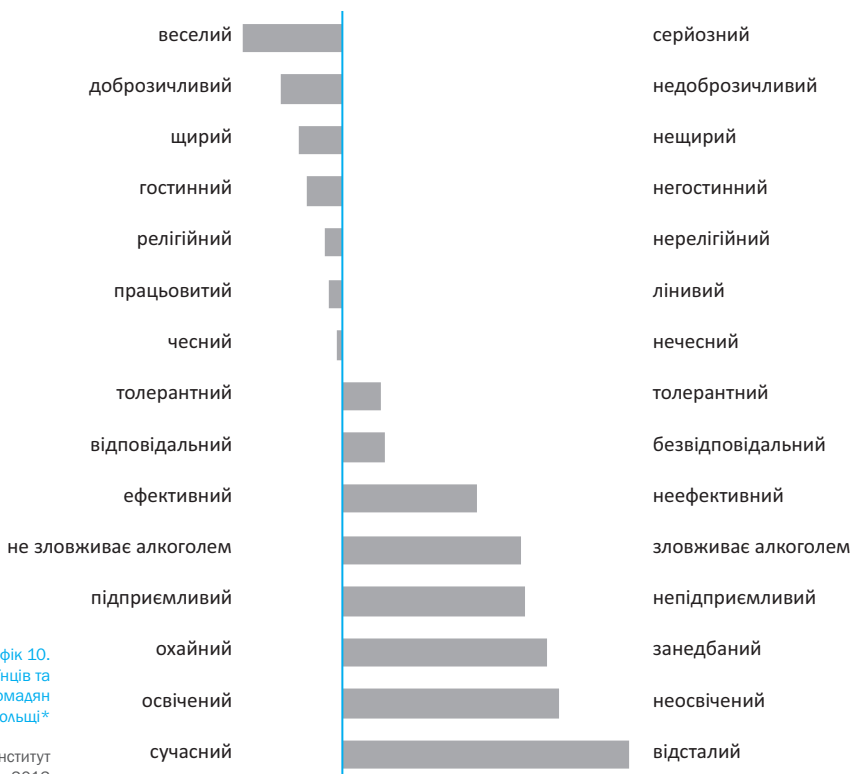
- ▶ працьовитий – ледачий
- ▶ толерантний – нетолерантний
- ▶ сучасний – відсталий
- ▶ освічений – неосвічений
- ▶ ефективний – неефективний
- ▶ чесний – нечесний
- ▶ доброзичливий – недоброзичливий
- ▶ охайний – неохайний
- ▶ релігійний – нерелігійний
- ▶ відповідальний – безвідповідальний
- ▶ гостинний – негостинний
- ▶ не зловживає алкоголем – зловживає алкоголем
- ▶ підприємливий – непідприємливий
- ▶ веселий, товариський – серйозний, нетовариський
- ▶ щирий – брехливий.

Респонденти з початку оцінювали типових представників сусіднього народу, а лише потім – власного. Порівняння рис сусіда з власними здатне розкрити зміст поширеного в суспільстві стереотипу.

Аналізуючи інформацію, представлену на Графіку 10, можна зробити висновок про те, що в очах поляків українці – це «прості люди», які в теперішньому світі не завжди можуть дати собі раду, але підкуповують своєю щирістю, гостинністю та позитивним ставленням до життя. В порівнянні з поляком українець – веселий

і товариський, доброзичливий, щирий, гостинний, працьовитий, чесний і... любить перехилити чарку. Одним словом хтось, з ким можна весело провести час.

Також, на думку поляків, українець – це релігійна людина. Тих, хто добре знає Україну і українців, напевно здивує широко поширене переконання про їхню релігійність, яка, на думку поляків, більшою мірою характерна для українців, ніж для них самих. Таке явище спостерігається принаймні через дві причини. По-перше, релігійність – невід’ємна складова образу простої людини. По-друге, ті українці, з якими найчастіше зустрічаються поляки – сезонні працівники, які приїжджають до Польщі – насправді релігійні люди, а принаймні регулярно ходять до церкви, головним

Графік 10.
Порівняння українців та
поляків в очах громадян
Польщі*

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

* Графік демонструє різницю між середнім арифметичним результатів оцінок українців та поляків. Якщо стовпчик повернений в бік показника «веселий» – то це означає, що поляки вважали українців веселими частіше, ніж себе, якщо ж в бік показника «відсталий» – то це означає, що поляки частіше так думали про українців, ніж про самих себе.

чином греко-католицьку, що одночасно є місцем зустрічей та осередком української культури²⁵.

В свою чергу, порівнюючи образ поляків з власним, українці майже в усіх аспектах краще оцінюють поляків. В результаті отримуємо образ поляка – «людини успіху», яка краще за українців дає собі раду з викликами цивілізації, а до того ще й є більш релігійною особою. Варто підкреслити, що українці заздять полякам їхньої релігійності, що демонструють результати якісних досліджень, проведених (між іншим, співавторкою цієї публікації) серед представників добре освічених верств населення в різних регіонах України²⁶. Польська релігійність, на думку представників української інтелігенції – це важливий чинник, що формує цінності спільноти та єдність суспільства, що в свою чергу є істотним з точки зору створення і підтримки національної ідентичності.

На думку українців, з поданого списку позитивних рис лише дві частіше характерні для українців, ніж поляків: гостинність та веселість. Це представлено на Графіку 11 – якщо стовпчик на малюнку звернений у бік «негостинний» – то це означає, що українці вважають ці якості більш притаманними полякам, ніж їм самим.

Соціальні психологи, які досліджують національні стереотипи, вказують на те, що критерії оцінки інших, як правило, існують у двох основних вимірах: компетентності та моралі або компетентності та тепла²⁷. Оцінки на цих двох вимірах взаємно врівноважуються²⁸. Зазвичай це виглядає так: коли ми визнаємо вищість іншої групи на шкалі компетентності, ми признаємо більше «тепла» нашій власній групі, і навпаки. Важливо, що оцінки як українців для поляків, так і навпаки ідеально відповідають цій схемі

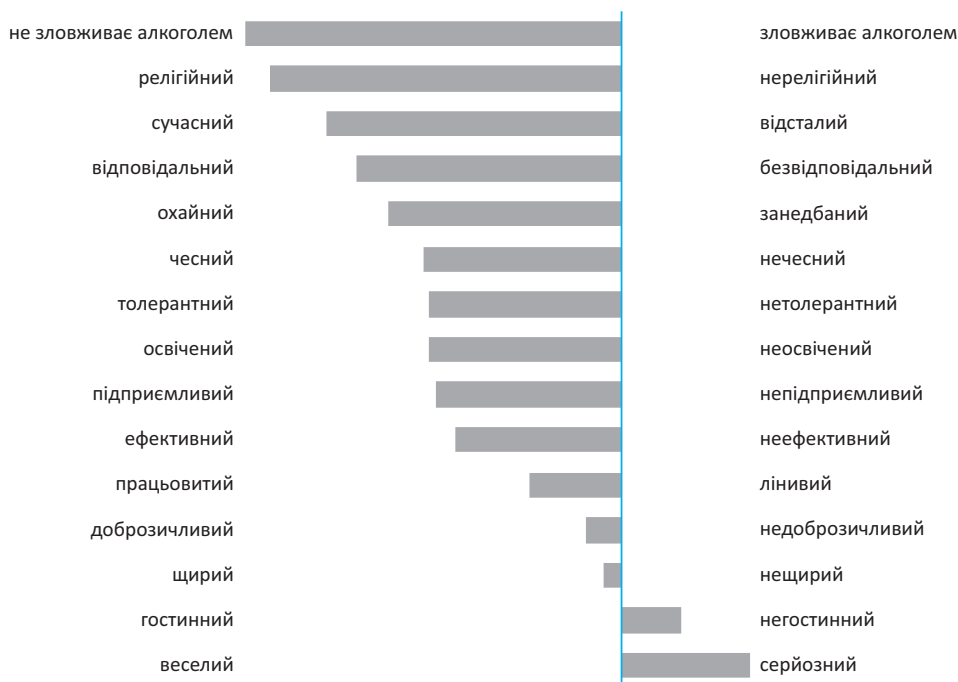
25 Це відомо з власних спостережень та опитувань імігрантів з України.

26 Йоанна Конечна-Саламатін, Софія Дяк і Тарик Циріл Амар в 2004-2005 роках провели в Україні якісне дослідження, результати якого були представлені під час Second Annual Danyliw Research Seminar in Ukrainian Studies. Див. J. Konieczna, *Middle Town Ukraine: A Life-History Approach to Ukraine's Neglected Hinterland* (http://www.ukrainianstudiec.uottawa.ca/pdf/P_Konieczna_Danyliw06.pdf) – дата звернення 25.10.2013.

27 B. Wojciszke, *Multiple meaning of behaviour: Constructing actions in terms of competence and morality*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1994, vol. 67, c. 222–232; A. Jasińska-Kania, *Uwagi w sprawie projektu „Postrzeganie Polski”*, в: *Obraz Polski i Polaków w Europie*, red. L. Kolarska-Bobińska, ISP, Warszawa 2003. c. 22-34.

28 N. Kervyn et al., *Competence and warmth in context: The compensatory nature of stereotypic views of national groups*, „European Journal of Social Psychology” 2008, vol. 38(7), c. 1175–1183; E.C. Pintel et al., *We're warmer (they're more competent): I-sharing and African-Americans' perceptions of the ingroup and outgroup*, „European Journal of Social Psychology” 2008, vol. 38, c. 1184–1192.

– доброзичливість, щирість і гостинність, які частіше приписуються поляками українцям, ніж їм самим – належать до виміру «тепла» (чи, відповідно до термінології Богдана Войцішке, «моральності»). Однак, відсутність у поляків таких рис компенсується вищим рівнем компетентності, до якої належать ефективність, підприємливість і сучасність.

Графік 11.
Порівняння образів
поляків та українців в очах
мешканців України*

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

* Графік вказує на різницю між середніми арифметичними результатів оцінок українців та поляків. Якщо стовпчик повернений в бік показника «не зловживає алкоголем» – то це означає, що українці частіше вважають поляків, ніж себе такими, що не зловживають алкоголем, також якщо стовпчик повернений в бік показника «серйозний» то це означає, що українці частіше так думають про поляків, ніж про себе.

В образі поляків для українців переважають риси, що належать до виміру компетентності: сучасність, відповідальність, підприємливість. Проте, українці у власних очах мають вищий рівень «тепла» («моральності») – вони більш веселі та більш гостинні за поляків.

Варто підкреслити схожість стереотипів з автостереотипами – поляки і українці згоджуються з тим, що поляків більшою мірою характеризує «компетентність», а українців – «тепло».

Порівняння цих результатів з результатами дослідження образу поляків в Україні в 2010 році²⁹ та дослідження взаємних образів поляків і українців в 2000 році³⁰ вказують, з одного боку, на процес більш чіткого формування образу (ймовірно, завдяки вищій інтенсивності взаємних контактів і більш частій появі Польщі та України в засобах масової інформації), з іншого – на значну стабільність стереотипу. Поляки були і залишаються, як в своїх власних очах, так і на думку українців, більш «компетентними» і менш «доброзичливими/теплыми», в той час як українці – більш «доброзичливими/теплыми», і менш «компетентними». Це бачення є типовим для ситуації диспропорції між рівнями життя. Схожа картина спостерігається, якщо йдеться про сприйняття поляків австрійцями та німцями³¹ – у цьому випадку поляки менш «компетентні», однак більш «теплі».

Близькість і схожість чи дистанція і відмінність

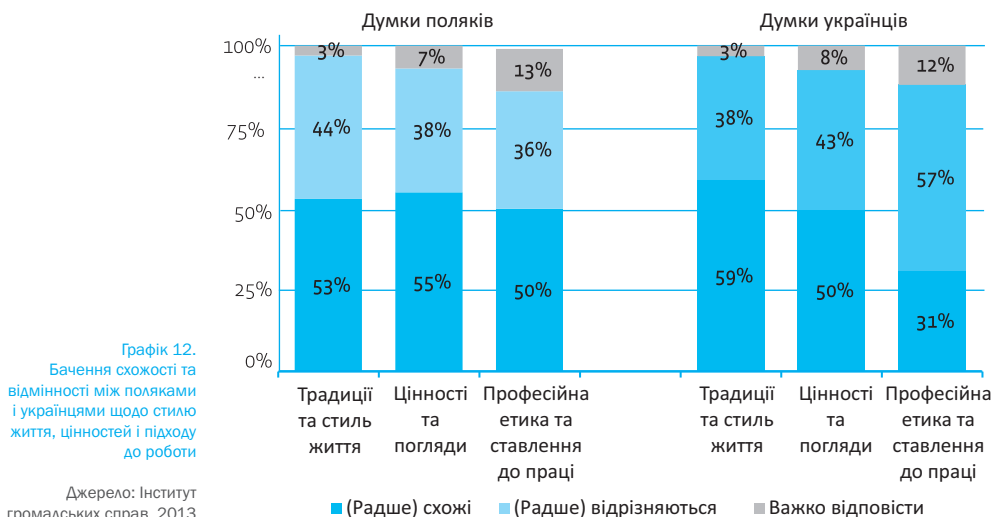
Не зважаючи на те, що реконструйовані в попередньому розділі стереотипні образи поляків та українців є значно відмінними, представники обох народів помічають більше схожостей між собою. Близько половини поляків і трохи більше українців зауважують близькість традицій та стилів життя. Існує також переконання в тому, що поляки і українці дуже схожі між собою з точки зору цінностей та поглядів. Більшу різницю можна зауважити у випадку ставлення до праці (Графік 12). У випадку останнього аспекту, українці значно частіше, ніж поляки визнають відмінність між двома народами. Це пов'язано зі згаданим вище образом поляків як більш «компетентних» за українців. До виміру компетентності належить також працьовитість, яка, на думку українців більшою мірою характеризує західних сусідів, ніж їх самих.

29 J. Konieczna-Sałamatin, *Coraz dalsi sąsiedzi? ...* op.cit.

30 J. Konieczna, *Polska-Ukraina. Wzajemny wizerunek*, в: *Obraz Polski i Polaków w Europie*, red. L. Kolarska-Bobińska, ISP, Warszawa 2003, с. 279–344.

31 L. Kolarska-Bobińska, *Odmienność oswajana. Obraz Polski w krajach Unii Europejskiej*, в: *Obraz Polski...*, op.cit., с. 9–19.

Більшість поляків, в свою чергу, бачить схожість між обома народами у підході до праці. І це також пов'язане з запропонованим раніше стереотипом українців. Поляки приписували риси працьовитості своїм співгромадянам майже настільки часто, як і українцям, що на діаграмі, яка порівнює два народи (Графік 10), продемонстровано відносно невеликим показником «працьовитості».

Зазвичай, думки про інші народи і країни формуються в залежності від таких чинників, як: досвід спілкування з представниками цих народів та рівень знань про політичну, економічну та соціальну ситуацію в тих країнах. Так було і у випадку опитування щодо схожості поляків і українців, хоча сила зв'язку між поглядами про подібність обох народів і згаданими факторами (інтенсивністю контактів і знаннями) значно різнилась.

Зображений на Графіку вище розподіл відповідей майже не змінювався, якщо брати до уваги тільки тих людей, які будь-коли відвідали країну сусіда. Цікавим винятком були відгуки щодо підходу до роботи. Подорожі поляків до України спричиняються до того, що вони трохи рідше бачать схожість обох народів, ніж ті, хто в Україні не був (відповідно: 46% і 51%). В свою чергу, у випадку українців, візити до Польщі підвищували відсоток тих, хто бачив схожість між обидвома народами в питанні підходу до роботи (схожість помітили 38% тих людей, які побували в Польщі і 30% тих,

хто ніколи там не бував). Причому зміна поглядів відбувалась не на користь поляків, оскільки працюючими їх вважали 50% українців, які не були в Польщі, і 42% тих, хто її відвідував.

Іншим чинником, пов'язаним з поглядами щодо схожості поляків і українців, був вік, який став причиною виразнішого диференціювання відгуків в Україні, ніж в Польщі. Слід звернути увагу на те, що в обох країнах погляди опитуваних значно відрізняються в залежності від їхнього віку. В Україні старші люди частіше помічають схожість між поляками та українцями, на відміну від молоді, яка частіше бачить лише відмінності. В Польщі усе навпаки – схожість часто помічали молоді люди, а відмінність – старші, що відображено на Графіку 13. Найбільша відмінність у поглядах стосувалась думки про професійну етику та підхід до роботи.

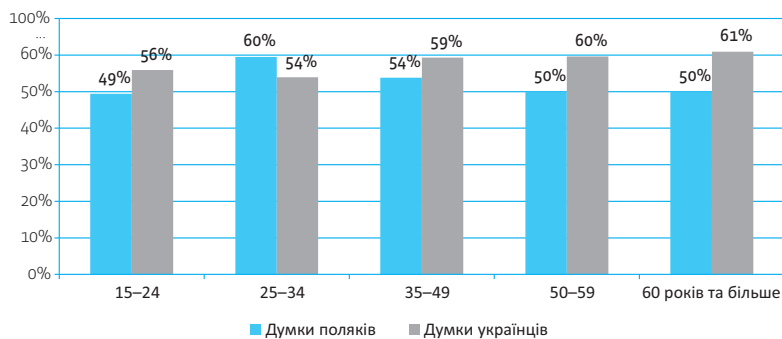
Дослідження схожості поляків та українців здійснювались і раніше: в 2000 та 2010 роках, коли респондентів запитували про подібність в цілому, не зосереджуючись на критеріях порівняння. В результаті виявилось, що в 2000 році 36%, а в 2010 році 50% опитаних українців вважали поляків схожими на них. Питання було сформульовано настільки загально, що в поглядах та думках різних вікових груп не відзначалося жодної різниці.

Спостереження схожостей чи відмінностей між народами можна розглядати як один з показників відчуття близькості або відчуження, які ці народи відчувають по відношенню один до одного. Відчуття близькості пов'язується, як правило, зі схильністю до бачення спільних, аналогічних елементів, а почуття відмінності вказує на відчуження, дистанцію.

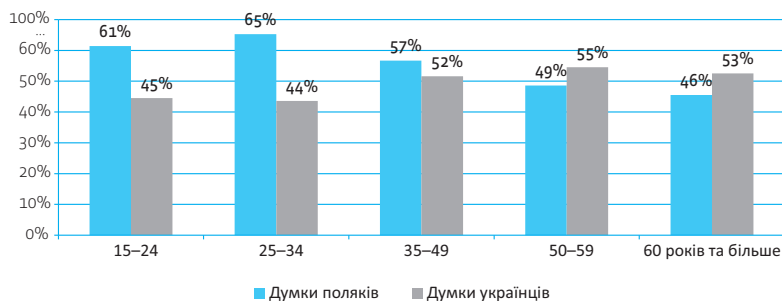
Уже класичним підходом до визначення соціальної дистанції є так звана шкала Богардуса – сукупність питань, запропонована Еморею Богардусом в 1933 році³². Теперішні версії цієї шкали досить різноманітні і часом сильно відрізняються від оригіналу, однак основна ідея цього підходу збережена. Рівень дистанції визначається за допомогою питань про сприйняття (схвалення) або несприйняття представників іншої групи в різних соціальних ролях. Чим більше ролей, в яких представники іншого народу сприймаються позитивно, тим менша дистанція, і навпаки – більша дистанція спонукає до вираження схвалення для сусідів в меншій кількості ролей.

32 E.C. Bogardus, *A Social Distance Scale*, „Sociology and Social Research” 1933, t. 17, c. 265–271.

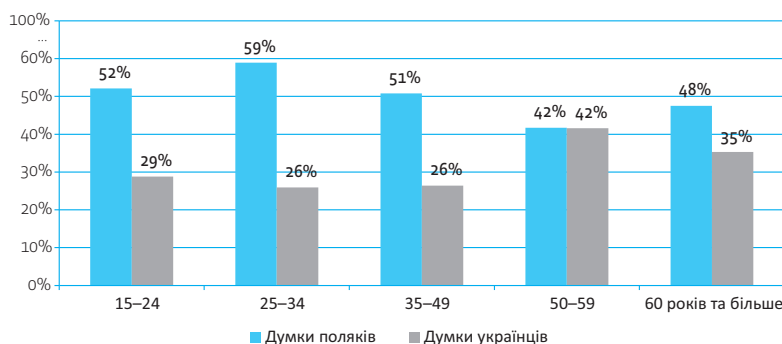
а. Традиції та стиль життя

б. Погляди та цінності

с. Професійна етика та підхід до праці

Графік 13.
Бачення схожості та відмінності між поляками і українцями щодо стилю життя, цінностей і підходу до роботи відповідно до віку*

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

* Графік показує % відповідей «радше схожі».

В польсько-українському дослідженні, результати якого представлені в цій публікації, респондентів запитали про схвалення для поляків в Україні і українців в Польщі у восьми соціальних ролях, пов'язаних з різним рівнем психологічної близькості: тих, хто оселиться в країні сусіда; тих, хто збирається отримати громадянство сусідньої держави; працюючих на тому ж підприємстві, що й респондент; тих, хто мешкає поблизу респондента; членів місцевих органів влади в місці проживання респондента; керівників підприємства, де працює респондент; тих, хто входить до найближчого оточення респондента; тих, хто став членом родини респондента через одруження з його дітьми, братами чи сестрами.

Графік 14.
Соціальна дистанція між поляками і українцями в 2013 році. Відсотки тих, хто добре сприймає представників сусіднього народу у восьми ролях

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

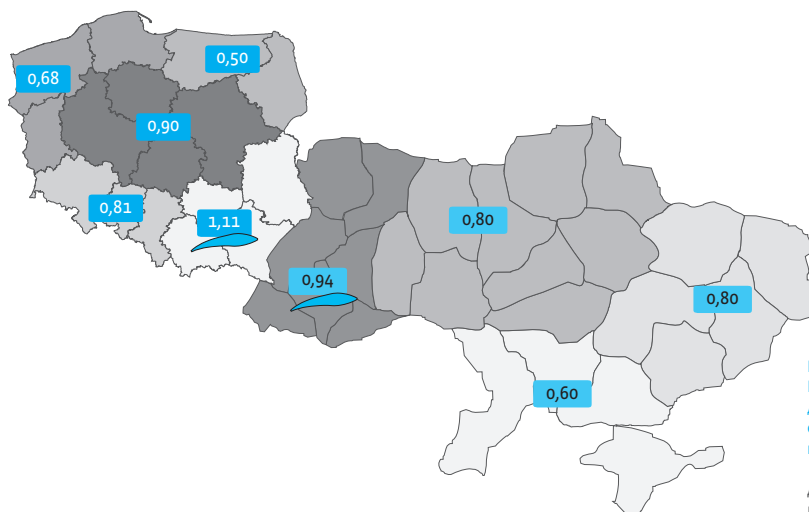
На Графіку 14 видно, що як в Польщі, так і в Україні відчуття дистанції до сусіднього народу є не надто сильним – поляки в Україні та українці в Польщі добре сприймаються майже усім суспільством в усіх соціальних ролях, про які запитували в анкеті. Традиційно менший (однак все одно високий) відсоток анкетованих погоджується на підпорядкування владі представника сусіднього народу як члена органів місцевого самоврядування або начальника підприємства. Українці рідше згоджувались на те, щоб членом органів місцевого самоврядування був іноземець, натомість поляки виражали більший скептицизм, ніж українці, щодо прийняття до своєї родини представника сусіднього народу.

Дистанція до українців (в Польщі) та поляків (в Україні) практично не залежала ні від віку анкетованих³³, ні від того, чи відвідували вони сусідню країну. Натомість соціальна дистанція залежала від того, чи респонденти мали особисті контакти з представниками сусідньої держави (родина, знайомі, колеги по роботі). Як слід було сподіватись, дистанція була меншою у тих, хто отримав досвід особистих контактів з сусідами. Варто звернути увагу і на те, що зменшення дистанції спостерігалось тоді, коли контакти базувалися на особистому знайомстві, тобто коли респонденти мали у сусідній державі родину, приятелів, колег по роботі чи партнерів по бізнесу. Контакти без налагодження особистих відносин не здатні подолати почуття відчуженості. Такий висновок можна зробити споглядаючи на географічне диференціювання соціальної дистанції до сусіднього народу як в Польщі, так і в Україні. В Польщі найменша дистанція до українців відчувалась на півночі краю, а в Україні – на півдні. Це регіони сильно віддалені від українсько-польського кордону. Найбільший рівень соціальної дистанції презентували мешканці прикордонних регіонів, де відносно найлегше зустріти сусіда з-за кордону (Карта 3; підкреслено величини соціальної дистанції для західного регіону України та південно-східного регіону Польщі).

Однак, ймовірно, не тільки географічна віддаленість, тобто відсутність шансів на зустріч з представником сусіднього народу, призвела до зменшення психологічної дистанції. В обох країнах згадані регіони характеризуються вищим рівнем етнічної

33 Аналіз показує, що залежність існує, однак вона настільки слабка, що у разі вибірки n=1000 неможливо стверджувати, що вона існує.

диференціації. Крім того, значна частина мешканців цих районів проживає там віднедавна, а завдяки слабкому «закоріненню» вони більш відкриті на інших людей. Схожі залежності уже описувались в літературі стосовно інших географічних районів³⁴.

Карта 3.
Регіональне
диференціювання
соціальної дистанції між
поляками та українцями*

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

* Шкала 0–8. Показник на шкалі означає кількість ролей, в яких анкетований не сприймає представника сусіднього народу. Чим вищий показник, тим більша дистанція. На карті показано середні величини соціальної дистанції для окремих регіонів.

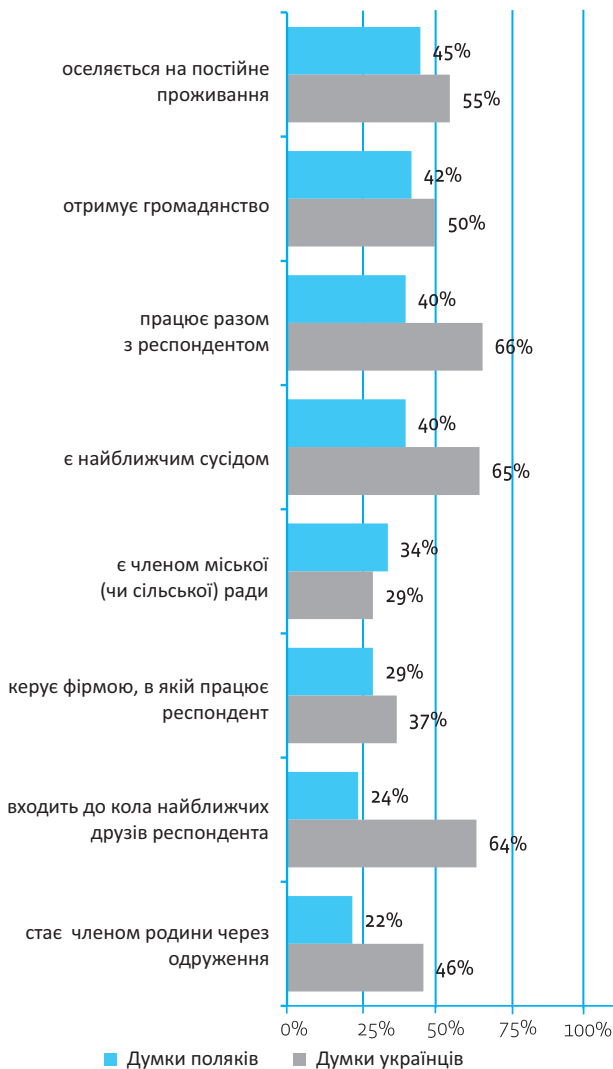
Аналізуючи показники диференціювання, представлені на карті (Карта 3), слід пам'ятати, що незалежно від помічених відмінностей між регіонами, загальний рівень відчуття соціальної дистанції до сусідів в обох країнах був дуже низьким.

Порівняння представлених результатів з даними дослідження 2000 року³⁵ показує, настільки сильно змінились стосунки поляків і українців протягом останніх тринадцяти років. Раніше ставлення поляків до українців в вищезгаданих соціальних ролях було більш негативне. Більшість респондентів добре сприймала українця

34 A. Portes, J. Sensenbrenner, *Embeddedness and Immigration: Notes on the social determinants of economic action*, „American Journal of Sociology”, 1993, vol. 98, с. 1320–1350; J. Moody, D. R. White, *Social Cohesion and Embeddedness*, „American Sociological Review”, 2003, vol. 68, с. 103–127.

35 Результати цього дослідження: J. Konieczna, *Polska–Ukraina. Wzajemny wizerunek*, в: *Obraz Polski i Polaków w Europie*, red. L. Kolarska-Bobińska, ISP, Warszawa 2003, с. 279–344 (<http://www.isp.org.pl/files/5655578580364032001225889489.pdf>).

лише в якості туриста (85%). Українці були більш відкритими, але все ж таки більше половини з них також не хотіли б бачити поляка в ролі члена сім'ї, начальника чи депутата в органах місцевого самоврядування (Графік 15).

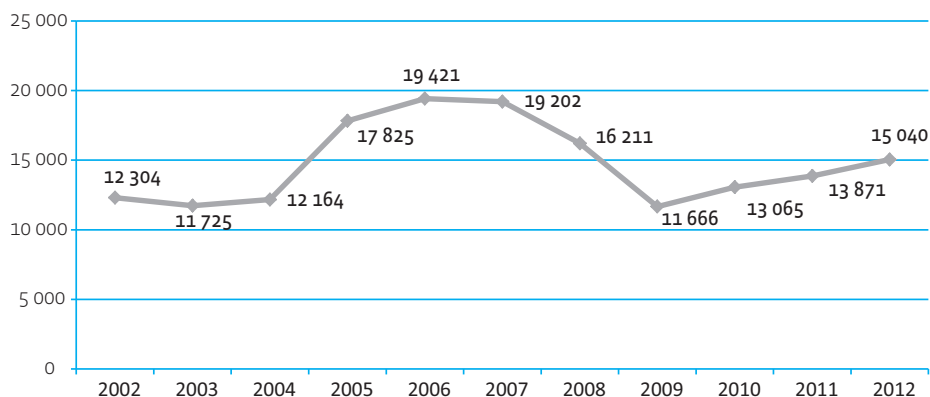
Графік 15.
Соціальна дистанція між поляками і українцями в 2000 році. Відсотки людей, які добре сприймали представників сусіднього народу у восьми соціальних ролях

Джерело: Інститут громадських справ, 2000.

* В цитованому дослідженні (J. Konieczna, Polska-Ukraina. Wzajemny wizerunek, в: *Obraz Polski i Polaków w Europie*, red. L. Kolarska-Bobińska, ISP, Warszawa 2003, с. 279–344) респондентів також запитали про сприйняття ролі туриста. В Польщі українця як туриста добре сприймали 85% анкетованих, а поляка в Україні – 94% респондентів.

Що ж змінилося за ці тринадцять років? Поляки і українці уже не чужинці одні для одних, в польських ЗМІ значно збільшився обсяг інформації про Україну, а в українських – про Польщу, в порівнянні з ситуацією першої декади XXI століття. Це відбулось, головним чином, завдяки Помаранчевій революції 2004 року та підтримці її польським суспільством, а згодом і завдяки ініціативі Східного Партнерства. Протягом згаданого періоду часу також відбулось значне збільшення кількості взаємних контактів – справжніх, а не опосередкованих за допомогою медіа та інших джерел інформації. Щороку зростає число віз, які видаються польськими дипломатичними установами громадянам України (в 2012 р. – понад 500 тис. віз та кілька десятків тисяч дозволів на перетин кордону в межах малого прикордонного руху)³⁶.

Після періоду помітного послаблення взаємних контактів бачимо їх поживлення зокрема на прикладі руху через польсько-український кордон. Незважаючи на невелику кількість місць, де можна перетнути кордон, та велики черги, інтенсивність руху зростає, причому це зростання відбувається насамперед завдяки збільшенню візитів українських громадян до Польщі³⁷.

Графік 16.
Річна кількість перетинів польсько-українського кордону (в обох напрямках) в 2002–2012 роках

36 Міністерство Закордонних Справ Польщі, Доповідь польської консульської служби за 2012 рік, доступна онлайн на Інтернет-сторінці www.ms.gov.pl. Дата звернення 25.10.2013.

37 В 2010 р. кількість перетинів поляками польсько-українського кордону була менша, ніж в 2011 р., натомість рух українців через кордон в 2012 році був більшим, ніж в 2011.

Джерело: дані Прикордонної служби Польщі (<http://www.strazgraniczna.pl> – дата звернення 25.10.2013)

Україна для поляків перестала бути дивною та екзотичною державою, а українці – уже не якась «дивина», відома лише з підручників історії: вони приїжджають до Польщі на навчання, на роботу та за покупками. В 2012 році 52% від загальної кількості усіх дозволів на роботу в Польщі отримали саме громадяни України (48% – громадяни інших 110 держав)³⁸. Українці є також найчисленнішою групою серед іноземних студентів в Польщі³⁹. Завдяки цьому Польща для України теж уже не є невідомою країною.

ОБРАЗ КРАЇНИ: ПОЛЬЩА НА «СВІТЛІШІЙ», А УКРАЇНА НА «ТЕМНІШІЙ» СТОРОНІ

Образ держави тісно пов'язаний з образом народу, однак він все ж таки не тотожний йому. Нерідко, хоча окремий народ викликає значну симпатію серед представників інших народів – погляди на державу-вітчизну цього народу більш критичні, або ж навпаки⁴⁰. Образ країни формується під впливом різноманітних факторів, які необов'язково мають зв'язок з об'єктивною, базованою на чітких критеріях, оцінкою ситуації в даній державі. Образ країни є суб'єктивним, це синтез знань про певну країну та супутніх емоцій⁴¹.

Слід також розуміти і те, що нова інформація щодо певної держави накладається на уже сформовані асоціації та відчуття. В результаті цього, навіть радикальні зміни в цій державі необов'язково одразу знайдуть своє відображення в її образі.

Асоціації, викликані згадками про Україну та Польщу

Образи Польщі та України, представлені у цій публікації, досліджувались за допомогою як кількісних методів з використанням закритих питань, так і якісних методів з питаннями щодо вільних асоціацій з сусідньою країною та її мешканцями.

38 Статистичні дані Міністерства праці та соціальної політики – <http://www.mpipc.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-graszajacy-w-polsce-statystyki/> (дата звернення: 15.08.2013).

39 Звіт Освітньої Фундації «Перспективи» «Студенти-іноземці в Польщі 2012». Відповідно до цього звіту, в навчальному році 2011/2012 в Польщі навчались 6321 українців – 26% усіх студентів-іноземців (с. 10).

40 Згадував про це і Микола Рябчук в уже цитованій статті. Польща пробуджувала в нього лише позитивні асоціації, а поляки уже меншою мірою асоціювались у нього з давніми історичними конфліктами між обома народами. Див. M. Riabczuk, *Polski, Polak, Polska...*, op. cit., с. 37.

41 O. Gorbaniuk, D. Radman, *Struktura wizerunku kraju i jej pomiar*, „Studia Socjologiczne” 2011, 4(203).

Кожен респондент міг назвати необмежену кількість асоціацій, які пізніше були розділені на сім категорій. Цей поділ не залежав від емоційного забарвлення, а це означає що окремі групи асоціацій можуть містити асоціації як позитивного і негативного, так і нейтрального забарвлення.

	Асоціації українців з Польщею та поляками	Асоціації поляків з Україною та українцями
Близькість, сусідство, симпатія	41% «славяне такие как и мы»; «положительные эмоции»; «дружба, одно целое»; «ближайшие братья»; «доброжелательное отношение»; «хотел давно её посетить, посмотреть как там живут люди»; «дід похований один і другий»; «братский народ»; «родня, близкие люди»; «у меня дедушка поляк, корни» «близкие нам по духу и по мышлению»	26% «сусіди»; «Слов'яни»; «земляки»; «родина»; «багато наших співвітчизників мешкають там»; «хотілося б туди поїхати»; «милі люди, схожі на поляків»; «такі ж люди як і ми»; «мені подобаються ці люди»; «приятелі, партнери»; «надзвичайно гостинні»; «примирення»
Дистанція, відчуження, антипатія	4% «не хорошие, я не люблю поляков, они хитрые не откровенные, не простые люди»; «агрессор»; «Не долюблю поляків, занадто поляки зарозумілі»; «Неприятні немає, але не як українці, інша нація»	10% «не пробуджує симпатії»; «погані асоціації»; «не люблять поляків»; «не схожі на поляків»; «недобрі речі»; «Українець – це образливе слово»; «ненависть»; «образа»
Країна та її громадяни (мова, національність, риси характеру, вигляд, прапор, грошова одиниця, продукти, кухня, міста, пейзажі)	23% «выпечка»; «пиво королевское»; «сир, ковбаси»; «Варшава»; «Прага»; «Вісла»; «белобрысые люди»; «красиві дівчата»; «такие же самые люди как и все остальные»; «усердие и трудолюбие»; «злотый»; «герб Польши, курица на красном фоне»	16% «народ як народ, нічого особливого»; «колір жовтий і блакитний»; «красиві жінки»; «родючі землі»; «нормальний край»; «Київ»; «пиво»; «річка Дніпро»; «дивний акцент»

Схід-Захід Польща (ЄС, вищий рівень життя, уряд, добробут, Захід) Україна (Схід, Росія, низький рівень життя, корупція)	14% «Президент хороший»; «флаг Евросоюза»; «высокий уровень жизни»; «зарплата хорошая»; «высокий уровень развития»; «современные люди»; «развитая страна»; «свобода»; «там забеспеченый народ, більше дбають ніж в Україні»; «поляки нормально живуть, а українці застрягли»	11% «близькість, вплив Росії»; «бідність»; «нижчий стандарт життя, ніж в Польщі»; «недосконала демократія»; «корупція»; «присутність багатства та бідності»; «СРСР»; «Лукашенко»; «комуністичні реалії»; «задалеко для вступу в ЄС»; «Янукович ув'язнив Тимошенко»
Культура, мистецтво, спорт	4% «польский танец – краковяк»; «фильм ‘Четыре танкиста и собака’»; «Вишневский»; «Шопен»; «пан Володиевский»; «Потоп», «Адам Мицкевич»; «Тарас Бульба»; «Сабковський», «Евро 2012»; «игроки футбольных клубов»; «Анна Герман»; «Барбара Брильска»	6% «народні колективи»; «Гей, соколи»; «Вогнем і мечем»; «пам'ятки давнини»; «Шевченко»; «козацькі пісні»; «фольклор»; «Евро 2012»
Історія і політика	9% «Хатынь»; «Смоленск»; «Польша поробашала Украину»; «на Волинь нападали»; «Речь Посполита»; «Богдан Хмельницький»; «шляхта»; «трагедия, смерть польского президента»; «я живу в том месте где был граф Потоцкий, было много поляков- помещиков»; «раздел Польши в 1939, начало второй мировой»	26% (з них 44% – асоціації з волинською трагедією, і це складає 11% загальної кількості асоціацій) «вбивці з УПА»; «Волинь, вбивства»; «війна»; «жорстока різня»; «невдала помаранчева революція»; «колишня велич Польської держави»; «креси»; «Козаки»; «Богдан Хмельницький»; «голодомор в Україні»

Кордон, торгівля, туризм, контрабанда, праця мігрантів	4% «Чтобы были открыты границы»; «отдых»; «туризм»; «зарботки сезонно»; «мене польща кормить»; «ассоциируется с началом 90 годов, когда туда ездили продавать и менять товары»; «шенгенская виза»; «машины дешевые»	4% «торгівля, ринок»; «люди, які приїжджають сюди працювати»; «дешева робоча сила»; «прибиральниці»; «дешевий алкоголь»; «контрабанда»; «кордон»; «позитивна країна для туризму»
---	--	---

В українців Польща значно частіше асоціюється з сусідством, співпрацею, близькістю та спільним слов'янськи корінням, ніж Україна – у поляків. Польща для українців – це братня, дружня, сусідня держава, а поляки – дуже схожі на українців, вони викликають симпатію, теплі почуття та повагу. Асоціації такого роду склали 41% усіх асоціацій українців з Польщею та поляками. Схожі асоціації щодо України та українців викликаються лише у 26% поляків.

Серед асоціацій українців з Польщею і поляками, 41% – це асоціації схожості та близькості. Схожі асоціації щодо України та українців мають лише 26% поляків

Незалежно від того, що дослідження здійснене за допомогою шкали Богардуса в обох державах вказало на невелику соціальну дистанцію між поляками та українцями, польські громадяни виявились більш схильними до вияву асоціацій, які підкреслюють відчуження України та українців і свою відокремленість від мешканців України. До цієї категорії належало 10% усіх асоціацій польських респондентів і лише 4% асоціацій українців. Однак не слід забувати й про те, що в обох країнах асоціації, що стосуються близькості і добросусідства, переважають над вираженням дистанції та відчуження.

В свою чергу, оцінка різноманітних аспектів життя в обох країнах зводиться до формулювання «чорно-білих» суджень, які базувались на протилежних асоціаціях: Схід-Захід, розвиток-стагнація (застій), високий-низький рівень життя. Поляки підкреслюють наявність значного впливу Росії на Україну, бідності, наявність поганого уряду та розповсюдження корупції, в той час як українці вважають Польщу західною європейською країною

Українці вважають Польщу добре організованою європейською державою, а поляки помічають в Україні, передусім, корупцію та поганий уряд

з добрим урядом. Українці також вважають, що польські громадяни живуть у добробуті.

Звертає увагу невеликий відсоток асоціацій з сучасною культурою та мистецтвом сусідів в обох країнах. В цій категорії лише декілька українських респондентів згадали сучасних польських письменників: Сапковського та Вишневського. Решта асоціацій стосувалась літератури XIX століття та кінофільмів та акторів періоду комунізму (Польської Народної Республіки).

Звертає увагу невеликий відсоток асоціацій з сучасною культурою та мистецтвом сусідів в обох країнах

Польські асоціації з Україною – як родом з етнографічного музею: фольклор, козацькі пісні чи польські літературні твори, в яких згадується Україна, як частина території Польщі («Трилогія» Сінкевича чи пісня «Гей, соколи»). З асоціацій, що пов'язані з сучасністю, вирізнявся лише спорт, передусім, чемпіонат з футболу Євро 2012. При чому респонденти, здається, не пам'ятали, що Україна та Польща організували його разом.

В теперішній час між Польщею та Україною існує значний культурний обмін, однак він обмежений передусім до спрямованної до еліти «високої» культури. Твори сучасних польських та українських письменників перекладаються на мову сусіда, а видавці з обох країн займаються продажем книг. Також відбуваються презентації кінофільмів, авторські вечори та мистецькі фестивалі. Важливу роль відіграє Польський Інститут у Києві та різні українські організації, що діють в Польщі. Однак культурні твори доступні, перш за все, мешканцям великих міст і призначені вони для вибагливої аудиторії. Польська масова культура практично не представлена в Україні, так як і українська – в Польщі.

Вражає значна кількість асоціацій польських респондентів, пов'язаних з історією, в тому числі величезний відсоток (майже

Половина асоціацій поляків з історією та політикою – це згадки про волинську трагедію.

половина усіх асоціацій пов'язаних з історією та політикою) згадок про волинську трагедію. В значній мірі, такі результати отримано через те, що дослідження було проведено в річницю волинської трагедії, одразу ж після дебатів

в Сеймі, під час яких обговорювалося питання прийняття резолюції, яка б увічнила в пам'яті ці події. Частина політиків домагалась запису в резолюції про геноцид поляків, що здійснювався українцями. ЗМІ присвячували багато уваги як самим дебатам, так і святкуванню річниці. Повідомлення в медіа зосереджувались лише на подіях на Волині, минаючи конфлікти в інших регіонах і не висвітлюючи ширший контекст цих трагічних подій. Відчувається, що цей дискурс в ЗМІ сильно вплинув на формування польських асоціацій щодо України. Окрім того, як уже згадувалось, одним з головних джерел інформації про Україну для поляків є шкільні підручники, в тому числі і підручники з історії. Цим можливо пояснити взагалі велику кількість «історичних» асоціацій, згаданих поляками.

Відсоток такого типу асоціацій, серед українських респондентів значно менший. Майже не йшлося про польсько-український конфлікт часів Другої світової війни. Це стає частково зрозумілим в контексті тієї ролі, яку відіграли в конфлікті українці. Але варто відзначити, що історична свідомість в Україні знаходиться на значно нижчому рівні, ніж серед поляків. Польсько-українські відносини періоду I половини ХХ століття, особливо під час Другої світової війни, на рівні громадського дискурсу були «відкриті» відносно нещодавно. Очевидним винятком є корінні мешканці спірних територій та їх нащадки, які є живими свідками трагічних подій тодішніх років, проте вони складають незначну частку усіх мешканців України. Як пише видатний український історик, Ярослав Грицак, на території України виросло кілька поколінь, які мають дуже низьку свідомість щодо взаємних польсько-українських кривд⁴². Більше того, знання польсько-українських конфліктів, як і оцінка ролі Української Повстанської Армії та Організації Українських Націоналістів сильно пов'язана з регіоном проживання (українці з-за Збруча, якщо навіть і щось чули про ці проблеми, як правило, переконані в тому, що це не їхня справа). Крім того, хоча й українські ЗМІ присвятили відносно багато уваги святкуванню річниці Волині, зовсім іншим був тон медійних повідомлень в українських ЗМІ – вони швидше підкреслювали провини обох народів. Відсутність знань на цю тему не сприяла зміцненню

42 J. Hrycak, *Jeszcze raz o stosunku Ukraińców do Polaków (z Rosją w tle)*, „Więź” 1998, nr 3, s. 15–32.

асоціацій, пов'язаних з історією, зокрема, з братовбивчою боротьбою на Заході країни під час Другої світової війни.

Хвиля повідомлень польських ЗМІ щодо «волинської різанини» була важливою для формування у поляків цілісного сприйняття їхніх сусідів і, ймовірно, сприяла появі досить великої кількості асоціацій відчуження, соціальної дистанції, відособленості.

Низка асоціацій, що виникають як у поляків, так і українців, стосується торгівлі, кордону, контрабанди, роботи за кордоном та туризму.

Наступною цікавою групою є асоціації, що стосуються торгівлі, кордону, контрабанди, роботи за кордоном та туризму. Відносини економічного характеру, включаючи транскордонну торгівлю, посилились разом з процесом побудови ринкової економіки в обох країнах та розвитком приватного підприємництва. Принаймні в Польщі протягом півтора десятиліття слово «стадіон» не асоціювалось зі спортом, а було синонімом ринку⁴³. Розвитку торгівлі між Польщею та Україною сприяло скасування віз в 90-х роках, що полегшило подорожування, в тому числі з метою торгівлі.

Хоч в даний час ситуація певною мірою змінилась, асоціації деяких українських респондентів з Польщею, відповідно до яких вона – це «великий ринок, місце, де можна все купити і продати», не повинні дивувати. Теперішній візовий режим значно обмежив можливості українців подорожувати до Польщі і дуже ймовірно, що частина людей, які регулярно їздили до Польщі в 90-х, не була там з моменту впровадження віз в 2003 році.

Варто також звернути увагу на зріст кількості безпосередніх контактів поляків і українців, що свідчить про часткове відкриття польського ринку праці для громадян України. Ці контакти певною мірою знайшли своє відображення в асоціаціях: оскільки більшість українців в Польщі виконують професії, що не вимагають високих кваліфікацій, поляки асоціюють їх передусім з прибиральницями та будівельниками. Люди, що виконують висококваліфіковану працю, мало помітні на польському ринку праці, однак їхня кількість простійно зростає, між іншим, завдяки тому, що багато українських випускників польських ВУЗів залишаються в Польщі.

43 Жарт з 90-х років добре ілюструє ці тенденції: «Чому Перемишль називають олімпійським містом? – Тому що усі ходять в тренувальних костюмах і питають де стадіон».

Образ країни

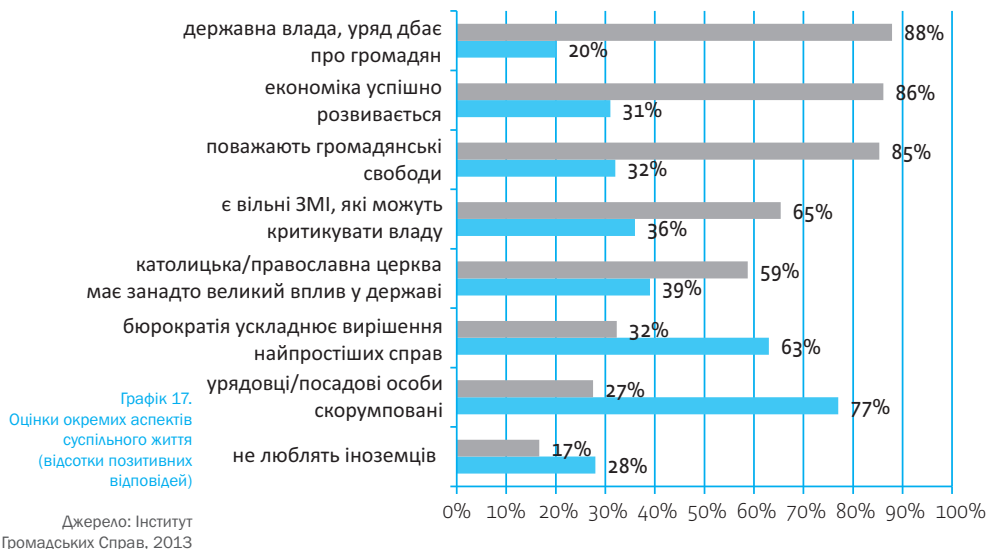
Описані вище асоціації вказують на виразні відмінності в образах сусідніх держав, поширених в Польщі та Україні. На думку українців, Польща є непоганим місцем для життя, в Україні ж – навпаки, живеться погано. Такий самий результат отримуємо і у випадку відповідей на питання щодо різноманітних аспектів життя в обох державах.

В чотири рази більше українців переконано, що польська влада дбає про своїх громадян, ніж поляків – про те, що українська влада дбає про своїх громадян. Більш того, українці набагато краще сприймають Польщу, ніж поляки – Україну в таких аспектах організації суспільного життя, як поширення корупції, громадянські свободи, розвиток економіки, свобода ЗМІ та рівень бюрократії (Графік 17). Єдиним випадком, коли українці більш критично оцінюють ситуацію в Польщі, ніж поляки – в Україні, є вплив католицької церкви на державу. Українці переконані в тому, що католицька церква надзвичайно сильно впливає на суспільне життя Польщі – з таким ствердженням погоджується майже 60% осіб. Щодо занадто великого впливу православної церкви в Україні переконано майже 40% поляків.

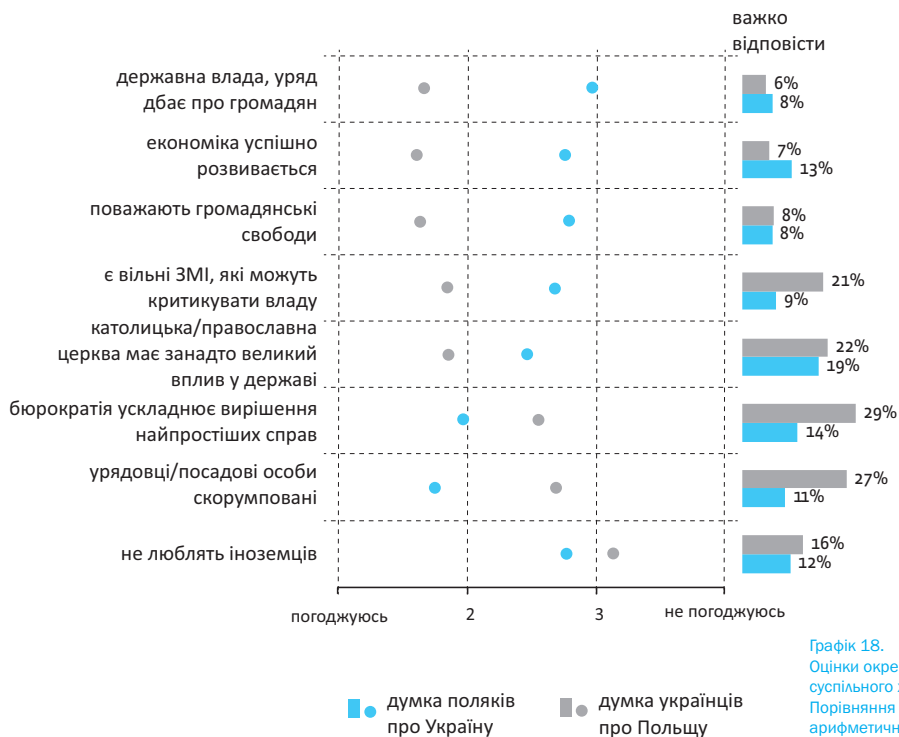
Українці в контексті окремих аспектів організації суспільного життя значно краще сприймають ситуацію в Польщі, ніж поляки – ситуацію в Україні.

В чотири рази більше українців переконано, що польська влада дбає про своїх громадян, ніж поляків – про те, що українська влада дбає про своїх громадян.

Низький відсоток критичних оцінок серед українців щодо ситуації в Польщі не означає, що жителі України переконані в тому, що такі патології громадського життя як корупція чи бюрократія, взагалі не існують в Польщі – проте на них вказує невеликий відсоток анкетованих. Слід звернути увагу і на те, що думки українців в стосунку до Польщі менш чітко сформульовані, ніж у поляків щодо України. Про це свідчить той факт, що громадяни України значно частіше обирали відповідь «важко відповісти» на питання про різноманітні аспекти суспільного життя. Особливо чітко це помітно тоді, коли йдеться про існування в Польщі таких явищ, як корупція та надмірна бюрократія (Графік 17 і 18).

Звертає на себе увагу відносно високий відсоток поляків, які вважають, що в Україні не полюбляють іноземців, в той час як українці набагато рідше думають так про Польщу. Такі погляди поляків можуть бути пов'язані з їхнім відносно більш негативним ставленням до сусіднього краю. На це могли також вплинути і повідомлення ЗМІ, пов'язані з 70-ю річницею польсько-українського конфлікту на Волині. Подорож до України не тільки зменшувала відсоток осіб, переконаних у ксенофобії українців (24% осіб, які відвідали Україну, згоджувались з тим, що там погано ставляться до іноземців), але й впливала на категоричність корисних для українців, поглядів. Особи, які були в Україні, частіше від тих, хто там не був «рішуче» не згоджувались з твердженням, що українці нетолерантні до іноземців. Таку відповідь обрали 24% респондентів серед тих, хто відвідував Україну, і лише 12% анкетованих серед тих, хто ніколи там не був. На переконання у ксенофобії українців впливають також особисті зв'язки з Україною: на негативне ставлення українців до іноземців вказали 22% осіб, які мають досвід таких контактів, і 30% тих, хто не має особистих контактів.

Графік 18. Оцінки окремих аспектів суспільного життя. Порівняння середніх арифметичних відповідей поляків та українців

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

Цікаво, що головним чином поляки, які відвідали Україну або мають безпосередні контакти з українцями (родина, друзі, партнери по бізнесу), більш негативно оцінювали різні аспекти життя в Україні. Причиною цих відмінностей може бути краща інформованість про теперішню ситуацію в Україні, більші очікування щодо функціонування української держави і те, що самі українці вкрай негативно оцінюють ситуацію у власній країні.

Поляки, які відвідали Україну або мають безпосередні контакти з українцями, гірше оцінюють цю державу.

У випадку ж оцінки українцями ситуації в Польщі, контакти та відвідини Польщі сприяють більш позитивним оцінкам, хоча така залежність не є яскраво вираженою. На тлі всього суспільства, найяскравіше вирізняються думки осіб, які багато разів їздили до Польщі. Ці люди більш позитивно оцінюють ситуацію у Польщі, за винятком оцінок ролі Костелу. 67% осіб, які відвідали Польщу більше 5 разів, стверджують, що католицька церква в Польщі має

надзвичайно великий вплив на суспільство; для порівняння, так вважають 59% усього загалу суспільства та 49% тих, хто ніколи не був в Польщі.

Підсумовуючи, можна ствердити, що образ Польщі в очах українців, особливо оцінки окремих аспектів організації суспільного життя, виглядає значно позитивніше, ніж образ України в очах поляків. У випадку українців, контакти та подорожі до сусідньої держави сприяють ще більш позитивним оцінкам, в той час як у поляків така залежність має протилежний характер. Поляки, які постійно відвідують Україну та мають контакти з її громадянами, більш критично ставляться до ситуації в цій країні. Скоріш за все, ця група поляків має власні інтереси пов'язані з Україною, більше переймається долею сусідньої держави, має більші очікування, щодо цієї держави – звідси гірші оцінки нинішньої ситуації в країні. Натомість досвід особистих контактів українців з Польщею і поляками настільки позитивний, що переноситься на схвальну оцінку різних аспектів організації суспільного життя Польщі.

Оцінка польських та українських товарів

Суспільний образ польської та української держав доповнюють погляди щодо товарів, вироблених у цих країнах. Позитивний образ Польщі в очах українців, відображується також в їхніх оцінках польських товарів – інформація про те, що товар вироблений в Польщі, заохочує до його придбання кожного другого українця.

Інформація про те, що товар вироблено в Польщі, заохочує до його придбання більше половини мешканців України. В порівнянні з ситуацією три роки тому, привабливість польських товарів зросла. Тоді 42% українців відповідало, що польське походження товарів заохочує до їх придбання, а 43% респондентів мали нейтральний погляд щодо цього («не заохочує, але й не знеохочує»).

Поляки, як правило, не знають українських товарів. Переважна більшість (72%) стверджує, що знання того, що товар вироблено в Україні, ані заохочує, ані знеохочує до його придбання.

Графік 19.
Думки поляків про українські товари та українців про польські товари

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

Серед українців спостерігаються регіональні відмінності в оцінках польських товарів. Інформація про те, що товар вироблено в Польщі, найчастіше заохочує до здійснення покупки мешканців західного та північного регіону (відповідно: 60% і 59%), найрідше – мешканців східного регіону (52%), тобто тих, хто майже не зустрічається з польськими товарами.

Польські продукти більш відомі в Україні, ніж українські – в Польщі, що підтверджують уже обговорювані відповіді на питання про асоціації з сусідньою країною та її мешканцями. Українці згадували як різноманітні продовольчі товари – сири і ковбасні вироби, пиво, хлібобулочні вироби, солодощі і морозиво, так і меблі, а поляки згадували лише алкоголь та цигарки, причому найчастіше в контексті контрабанди.

Думки пересічних мешканців обох країн щодо товарів вироблених в іншій державі формуються не на основі звітів та статистики торговельних організацій, а базуються на власному досвіді – на основі оцінки широкорозповсюджених на ринку товарів. Продукти харчування та одяг польського виробництва уже давно можна побачити на полицях українських магазинів,

чого не можна сказати про товари українського виробництва⁴⁴. Український алкоголь – не лише горілка, але й вино та пиво – з’явився в польських магазинах відносно нещодавно і ще не здобув широку популярність. Проте власники барів та ресторанів охоче вихваляються українським пивом, якщо мають його у своєму меню⁴⁵.

Перешкоди в перетині польсько-українського кордону, через візовий режим, не є бар’єрами для торгівлі, яка постійно зростає. Польський експорт в Україну майже в два рази перевищує імпорту з України⁴⁶, тому представлені тут оцінки польських та українських товарів не вражають. Протягом останніх двох років мешканці західних областей України можуть клопотати про отримання візи з метою здійснення покупок в Польщі. Велика кількість людей використовує цю можливість, роблячи значний внесок у торгівлю і залишаючи великі суми грошей на прикордонних територіях⁴⁷.

44 Про структуру торговельних зв’язків між Польщею та Україною можна прочитати на сторінках Відділу Популяризації Торгівлі та Інвестицій Посольства Польщі в Києві (http://kiev.trade.gov.pl/pl/ukraine/article/detail,419,Wymiana_handlowa_pomiedzy_Polska_a_Ukraina.html – дата звернення 31.10.2013).

45 Влітку в центрі Варшави ресторани та паби часто виставляють рекламу, в якій пропонують «українське пиво». Схожі явища автори рапорту спостерігали і в інших містах, наприклад в Любліні і Щецині.

46 Посольство Польщі в Києві, Торгівля між Польщею та Україною, http://kiev.trade.gov.pl/pl/ukraine/article/detail,419,Wymiana_handlowa_pomiedzy_Polska_a_Ukraina.html – дата звернення 25.10.2013; Управління Статистики в Жешові, Дослідження товарообігу та послуг на зовнішньому кордоні Євросоюзу, http://www.stat.gov.pl/rzesz/69_1166_PLK_HTML.htm – дата звернення 25.10.2013

47 Відповідно до даних Головного Управління Статистики, в 2012 році в Польщі українці витратили близько 4 млрд. злотих, що на 17% більше ніж в попередньому році. Тенденція збільшення цих видатків утримується уже декілька років (див. *Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na zewnętrzną granicę Unii Europejskiej na terenie Polski w 2013 r.*, Wyd. GUS, Warszawa–Rzeszów 2013).

У цій частині публікації представляємо погляди обох анкетованих народів на тему польсько-українських стосунків, а також місця Польщі та України в Європі й геополітичного вибору України.

Як уже згадувалось, між сприйняттям відносин між державами і змістом стереотипу народу й образу держави існує зв'язок, в якому важко виокремити причину й наслідок. На відношення суспільства до мешканців країн впливають як політичні, так і економічні відносини між державами⁴⁸, і навпаки – позитивні і негативні національні стереотипи відіграють велике значення у формуванні стосунків між державами, хоча й не вирішальне.

Після здобуття Україною незалежності, її відносини з Польщею складаються дещо асиметрично. Польща швидше отримала державну самостійність, здійснила необхідні реформи та рішуче заявила про бажання тісно співпрацювати та інтегруватись з західними сусідами в межах ЄС. В Україні ці процеси відбувались значно повільніше і багато з них все ще тривають. З огляду на таку ситуацію, Польща від початку 90-х років виконувала роль адвоката, ментора та була прикладом для наслідування для України, що мало і зараз має різноманітні наслідки для взаємного бачення двох народів.

З одного боку, Україна залишається «молодшою сестрою», «ученицею», яка не дуже добре виконує домашнє завдання, чим викликає як фрустрацію польської політичної еліти, яка бере активну участь у формуванні польсько-українських стосунків, так і певне розчарування зі сторони польського суспільства. З іншого боку, як показали дослідження преси у 2010 році, як значна участь Польщі у пропагуванні та здійсненні продемократичних змін в Україні, так і спроби частково відмовитись від ролі «адвоката» викликають незадоволення серед різних груп українського

48 A. Jasińska-Kania, *Transformacja ustrojowa a zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw*, „Kultura i Społeczeństwo” 1991, nr 4 (25), c.153–166.

суспільства. На думку одних, діяльність Польщі – це втручання в справи суверенної країни, інші ж вважають, що кожне послаблення польських заходів у відношенні до України – це зрада зі сторони Польщі⁴⁹.

Бачення польсько-українських відносин в Польщі та Україні

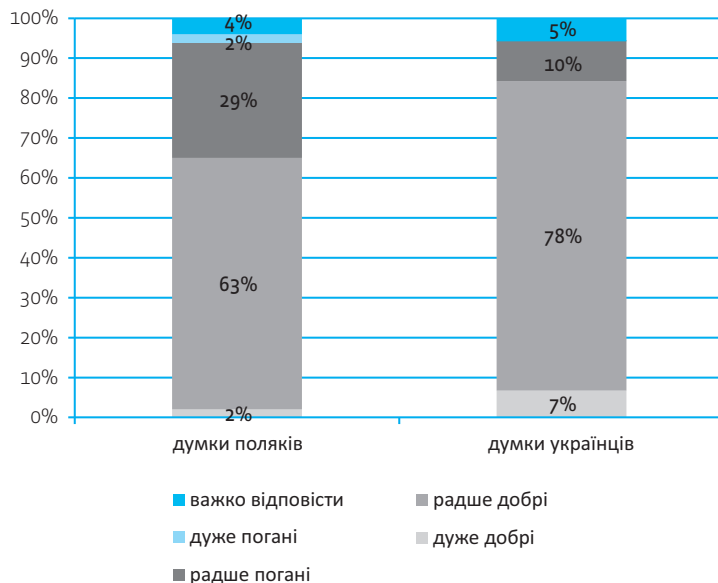
В презентованому опитуванні, респондентів обох країн попросили оцінити нинішні стосунки між Польщею та Україною.

Добре польсько-українські стосунки оцінюють 85% українців та 65% поляків.

Українці набагато краще, ніж поляки, оцінюють теперішні відносини: 85% українців і ледь 65% поляків вважають, що стосунки складаються добре.

Порівнюючи оцінки польсько-українських відносин, здійснені обох країн, слід відзначити, що з плином часу у поляків та українців все чіткіше формуються погляди щодо цієї проблематики. Якщо в 2000 році майже одна п'ята анкетованих українців (19%) та приблизно одна четверта польських респондентів (23%) не мала сформованої думки щодо цього питання, то сьогодні лише 5% українців та 4% поляків обрали відповідь «важко відповісти». При цьому вищий ступінь визначеності не означає зростання частки позитивних оцінок. Серед українців, починаючи з 2010 року, значно поменшав відсоток людей, які «дуже добре» оцінювали стосунки між державами – в 2010 їх було 15%, а через три роки – лише 4%. Водночас, значно частіше ніж раніше українці оцінюють відносини «погано» – 10% в 2013 році, в порівнянні з 3% у 2010 і 4% в 2000 році. Зріс також відсоток негативних оцінок відносин з Україною серед поляків. В 2000 році, «радше погано» оцінювали ці відносини 13% громадян Польщі і «дуже погано» – 1% з них, а тринадцять років пізніше популярність таких оцінок зросла відповідно до 29% та 2%.

49 J. Fomina, N. Ryabinska, *Po drugiej stronie lustra. Obraz Polski w ukraińskich mediach*, ISP, Warszawa 2010.

Графік 20.
Оцінка сучасних польсько-українських відносин

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

Розчарування результатами Помаранчевої революції не могло не знайти свого відображення на сприйнятті поляками польсько-українських стосунків. Безвихідь у підписанні асоційованої угоди України та ЄС, щораз більші проблеми з демократією, в тому числі ув'язнення політичних опонентів, не слугують формуванню кращого іміджу України в очах поляків та позитивному сприйняттю польсько-українських відносин. Навпаки, ці недоліки призводять до подальшого «втомлення Україною» та послаблення суспільної зацікавленості у розвитку ситуації у цій країні.

Варто підкреслити, що контакти з українцями та подорожі до України схилили поляків до більш критичних оцінок польсько-українських відносин, а також оцінки функціонування української держави. 60% осіб, які відвідали Україну, оцінили польсько-українські стосунки «добре» чи «дуже добре»; таку оцінку обрали 66% тих людей, які ніколи не були в Україні. Схожа залежність спостерігається між оцінкою цих відносин та досвідом безпосередніх контактів з українцями. Мабуть поляки, які мають близькі зв'язки з Україною,

Контакти з українцями та подорожі до України схилили поляків до більш критичних оцінок польсько-українських відносин.

краще поінформовані, більш схильні до критики та мають більші сподівання, щодо характеру відносин між нашими державами.

Як і слід було очікувати, в обох країнах відзначається регіональне диференціювання оцінок відносин між Польщею та Україною. Цікаво, що найбільш оптимістичними щодо відносин Польщі та України були мешканці центрального регіону української держави – 92% з них добре оцінили польсько-українські відносини. Друге місце за відсотком позитивних оцінок посідає західний регіон – 88%. В Польщі регіональні відмінності виглядають дещо інакше. Найчастіше позитивні оцінки виставляли мешканці найбільш віддаленого від неї регіону, тобто південно-західного – 74% позитивних відгуків. Загальний відсоток позитивних оцінок жителів регіону, що межує з Україною, не сильно відрізняється від оцінок загалу польського суспільства, однак спостерігається відсутність відповідей «дуже добрі», респонденти обирали лише варіант «радше добрі».

У випадку українців, ступінь позитивних оцінок підвищується разом зі зростанням рівня освіти, а у випадку поляків – спадає. Розбіжність у поглядах серед представників краще поінформованих суспільних груп обох країн (тобто людей, які мають контакти та досвід безпосереднього спілкування з сусідами, мешканців прикордонних регіонів та осіб з вищою освітою) схиляє до висновку, що українці і поляки звертають увагу зовсім на інші аспекти польсько-українських взаємовідносин. Краще поінформовані люди володіють достатнім рівнем знань, аби менше керуватись стереотипами, а формулювати свої оцінки на основі фактів.

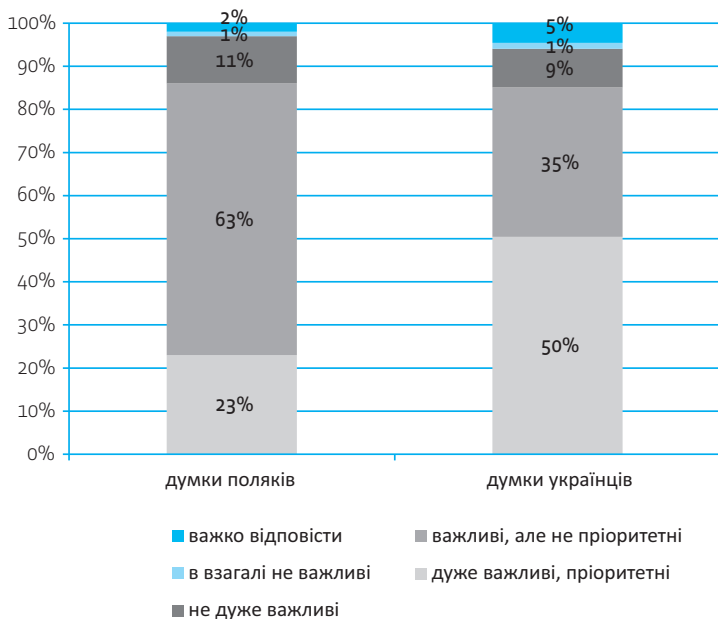
Ймовірно поляки зосереджують свою увагу на політичному кліматі в Україні, який значно погіршився за останні кілька років; вони незадоволені через безвихідь у відносинах України з Європейським Союзом. З точки зору поляків, які погано оцінювали польсько-українські відносини, проблема в тому, що сьогодні Польща не має в Україні відповідного політичного партнера. Натомість українці позитивно оцінюють участь Польщі у заходах, спрямованих на покращення ситуації в Україні, офіційну підтримку, яку Польща надає на шляху до асоціації України з Європейським Союзом, а також участь экс-президента

Александра Квасневського у місії Європейського Парламенту щодо підписання угоди про асоціацію. З їхньої точки зору, між державами існують добрі відносини тому, що Польща не полишила Україну у важкий для неї період – навпаки, дуже активно її підтримує.

Значення польсько-українських відносин в очах мешканців обох країн

Незалежно від оцінок, і поляки, і українці вважають польсько-українські відносини важливими. При чому, українці в два рази частіше за поляків визнають їх пріоритетними (Графік 21), що не повинно дивувати в контексті членства Польщі в ЄС, яке значно підвищує привабливість Польщі як партнера. З точки зору Польщі, ситуація виглядає інакше – хоча й держави Східної Європи, в тому числі й Україна, важливі для Польщі, пріоритетним для її міжнародної політики є все ж таки західний напрям. Відповіді анкетованих поляків вказують на те, що вони поділяють позицію польських політичних еліт.

Українці у двічі частіше за поляків визнають польсько-українські стосунки пріоритетними.

Графік 21.
Значення відносин з сусідньою державою

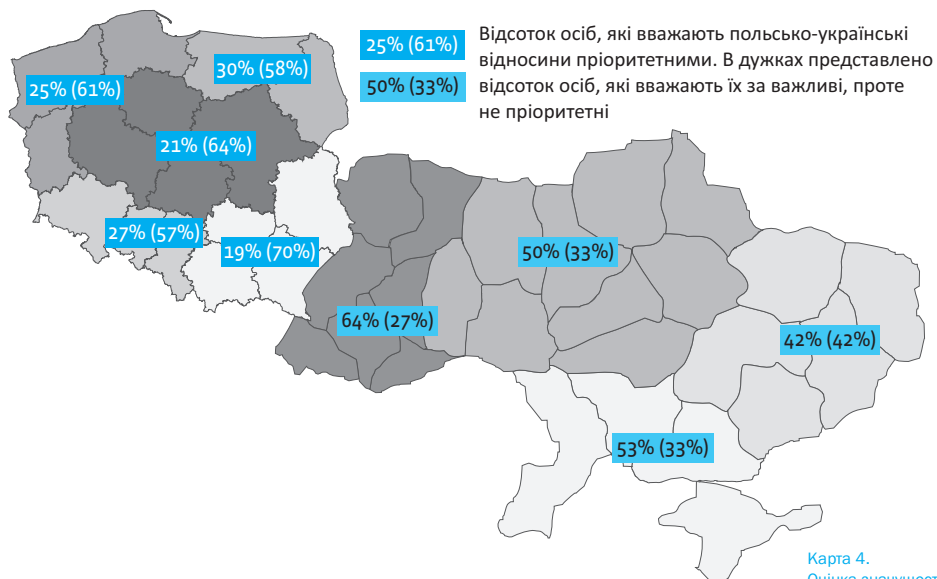
Джерело: Інститут громадських справ, 2013

В Україні протягом кількох років відбулись досить важливі зміни у сприйнятті відносин з Польщею. Значення цих відносин, на думку українців, сильно зросло в порівнянні з періодом трирічної давнини, коли було проведено подібне дослідження. В 2010 році лише 22% українців вважали ці стосунки пріоритетними, в порівнянні з 50% у 2013 році. Частково це можна пояснити залученням Польщі до процесу підписання угоди про асоціацію України з ЄС. Протягом останніх кількох років в Україні зросла популярність західного напрямку інтеграції, про що йтиметься в наступній частині звіту. Крім позитивного образу Заходу в якості привабливого для життя місця, значний вплив має також агресивна політика Росії, яка усілякими способами намагається завадити підписанню Україною угоди про асоціацію з ЄС. Жодному суспільству не подобається відкритий політичний тиск і українці у цьому відношенні не виняток. Реакцією українців на таку політику є зростання зацікавленості міжнародними справами, а також зростаюча підтримка зближення України з Європейським Союзом.

В Україні погляди на міжнародні проблеми значно різняться в залежності від регіону проживання. В Польщі таке диференціювання менш помітне, хоча й наявне. Таке диференціювання відзначається також у випадку оцінок польсько-українських стосунків. Захід України звертає значно більшу увагу на відносини з Польщею, ніж Схід, що зовсім не дивує. Однак, цікавим фактом є те, що мешканці півдня України частіше вважають пріоритетними відносини з Польщею, ніж мешканці центральної частини держави (Карта 4).

Мешканці півдня та сходу України найчастіше визнавали стосунки з Польщею маловажливими чи взагалі неважливими – таку думку поділяли відповідно 16% і 13% мешканців цих регіонів в порівнянні з 5% мешканців заходу України.

Натомість в Польщі географічний фактор виявився досить парадоксальним – найчастіше пріоритетними відносини з Україною вважають мешканці південно-західного (27%) та північно-східного регіонів (30%), в той час як мешканці регіонів, що безпосередньо межують з Україною, відносно рідко поділяли таку думку (19%).

Карта 4.
Оцінка значущості
польсько-українських
відносин в регіонах
Польщі та України

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

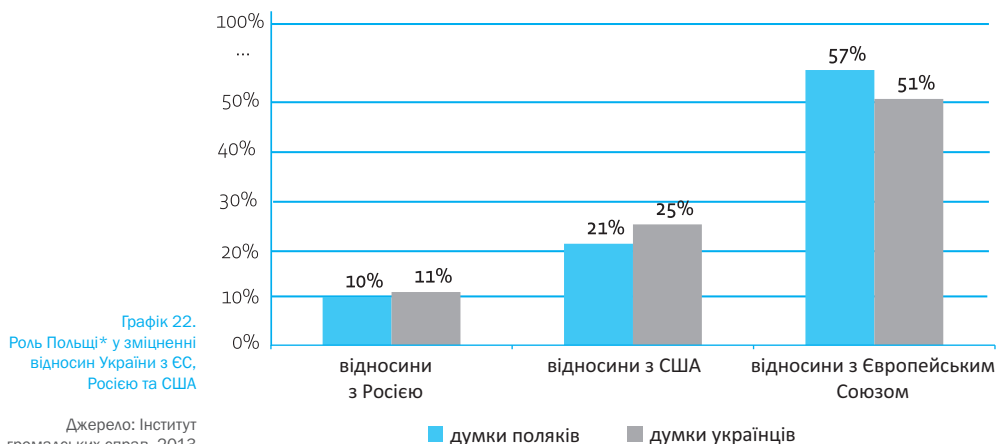
Як і три роки тому, особи, які вважають відносини з сусідньою державою пріоритетними, частіше «дуже добре» оцінюють польсько-українські стосунки. Причому, як зазначалося вище, в цілому оцінки цих відносин погіршилися в обох країнах. Три роки тому українці, які вважали польсько-українські стосунки пріоритетними, частіше оцінювали нинішній стан речей як «дуже добрий» (36%, в порівнянні з 15% серед загалу суспільства). Сьогодні ці відмінності не такі важливі. Серед українців, які вважають польсько-українські відносини пріоритетними, 10% оцінюють їх як «дуже добрі», 7% таких оцінок отримано від загального числа жителів України. Така величина відмінностей, головним чином, міститься в межах статистичної похибки. Схоже відбувається і у випадку відгуків поляків.

Серед польських респондентів контакти з українцями та відвідини України сприяють піднесенню оцінки відносин з цією країною до рівня пріоритетних. Так вважає 27% респондентів, які відвідали країну чи перебувають у безпосередньому контакті з її мешканцями, в порівнянні з 22% серед тих, хто таких контактів не має. Українці, що відвідують Польщу та підтримують контакти з поляками ще частіше вважають, що відносини з польською державою є пріоритетними. Так вважає 65% тих, хто відвідав

Польщу, в порівнянні до 48% серед тих, хто там не був, а також 57% тих, хто контактує з поляками, в порівнянні до 48% серед тих, хто таких контактів не має.

Роль Польщі в міжнародних відносинах України

Ми вже згадували про значне залучення Польщі в процес європеїзації України та її роль адвоката України в ЄС. В опитуванні увагу також присвячено оцінці ролі Польщі в формуванні відносин України з великими міжнародними політичними «гравцями». Респондентів обох країн запитали про те, чи Польща допомагає чи перешкоджає зміцненню відносин України з Європейським Союзом, Росією та США (Графік 22).

* Графік презентує відповіді «Польща допомагає у зміцненні співпраці з...».

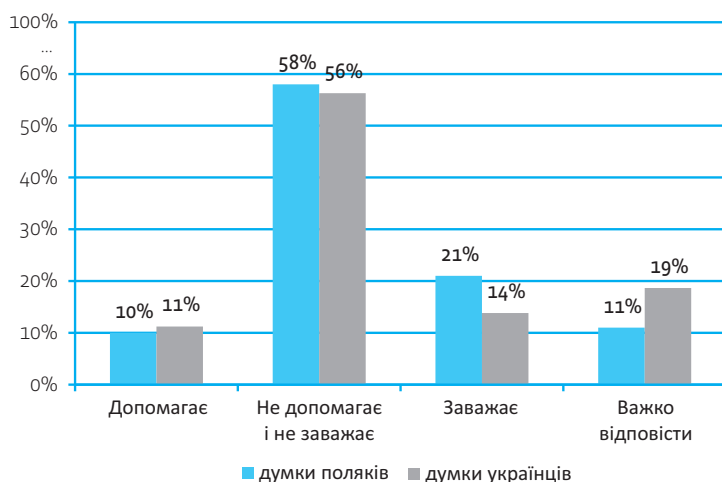
Виявилось, що польські та українські оцінки ролі Польщі у формуванні стосунків України з ЄС, Росією та США дуже схожі. На думку респондентів, Польща – «адвокат» України в ЄС, однак її роль у зміцненні співпраці з іншими двома великими гравцями

Як поляки, так і українці вважають, що Польща не відіграє значної ролі у зміцненні зв'язків між Україною та Росією.

на міжнародній політичній арені значно обмежена.

Поляки та українці вважають, що роль Польщі в формуванні відносин України та Росії обмежена. Більшість поляків та українців

вважають, що Польща не відіграє значної ролі у цих стосунках – більше половини респондентів обох країн обрали варіант відповіді «не допомагає і не заважає» тісній співпраці з Росією. Цікавим видається той факт, що більше поляків, ніж українців, вважає, що Польща гальмує зміцнення україно-російських відносин (Графік 23).

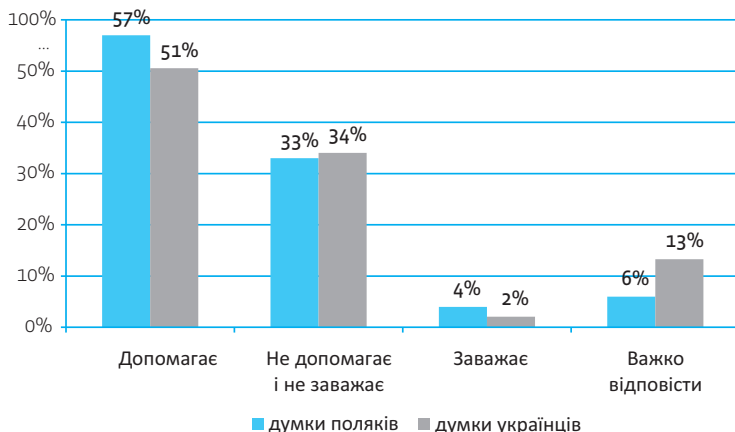
Графік 23.
Роль Польщі у зміцненні
співпраці з Росією

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

Контакти з сусідами чи відвідини їх країни не впливають на оцінки ролі Польщі у зміцненні співпраці з Україною. Місце проживання також не має великого значення, хоча й мешканці сходу та півночі України найрідше погоджуються з тим, що Польща допомагає зміцненню цієї співпраці (відповідно 9% і 8%, в порівнянні з 14% респондентів з Півдня та 12% – з Заходу).

Якщо йдеться про позитивну роль Польщі в процесі формування тісної співпраці між Україною та ЄС, то відповіді поляків й українців розподіляються приблизно однаково (Графік 24), хоча поляки більш схильні вірити у корисний вплив Польщі на відносини між Україною та ЄС – таку думку поділяють 57% поляків та 51% українців. Українці ж частіше за поляків не мають сформованої думки щодо цього питання.

Більше половини поляків та українців вважають, що Польща сприяє зміцненню співпраці України з Євросоюзом.

Графік 24.
Роль Польщі у зміцненні
співпраці з ЄС

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

Контакти та подорожі до сусідньої держави схиляють як поляків, так і українців до більш позитивної оцінки ролі Польщі у зміцненні співпраці між Україною та ЄС, проте у випадку українців ця тенденція більш виразна.

В черговий раз спостерігається певне диференціювання в поглядах в залежності від місця проживання. У випадку зв'язків з ЄС найбільші відмінності в думках помітні серед мешканців заходу, сходу та півдня України: 66% жителів західного регіону переконані в тому, що Польща допомагає зміцнювати співпрацю з Європейським Союзом, в порівнянні до лише 42% жителів Півдня та Сходу.

Хоча в два рази більше респондентів обох держав вважають, що Польща допомагає будувати хороші відносини з США, в порівнянні з роллю Польщі у формуванні відносин з Росією, переважна

Як українці, так і поляки вважають роль Польщі у формуванні співпраці між Україною та США менш значною, ніж у випадку відносин Україна–ЄС.

більшість переконана в тому, що Польща не впливає на ці зв'язки (Графік 25). Серед українців трохи частіше трапляються думки про те, що Польща відіграє позитивну роль у формуванні цих відносин, однак такий самий відсоток ще не має сформованої думки щодо цього питання.

Що ж стосується регіонального диференціювання, то у випадку співпраці з США мешканці західних регіонів вважають роль Польщі більш вагомою (31% вважає, що Польща сприяє зміцненню співпраці), в порівнянні з мешканцями Сходу, Півдня та Півночі (таку думку поділяють відповідно 22%, 22% і 21% респондентів).

Контакти з сусідами чи відвідини їх краю також сприяють формуванню переконання в тому, що Польща допомагає Україні будувати тісну співпрацю з США.

Увагу привертає залежність між оцінкою наслідків розпаду СРСР та оцінкою ролі Польщі у зміцненні співпраці з трьома могутніми гравцями на світовій політичній арені. Українці, які вважають, що розпад СРСР приніс більше користі ніж шкоди, значно частіше позитивно оцінюють роль Польщі у формуванні добрих відносин з ЄС та США (США – 33% до 21%; ЄС – 66% до 42%), в той час як у випадку Росії така залежність відсутня.

Українці, які вважають, що розпад СРСР приніс більше користі ніж шкоди, значно частіше позитивно оцінюють роль Польщі у формуванні добрих відносин з ЄС та США.

Роль історичних подій у взаємсприйнятті Польщі та України

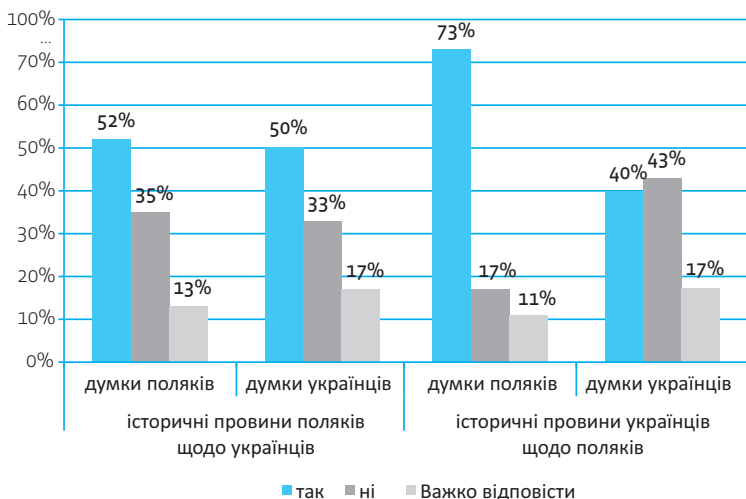
Аналіз спонтанних асоціацій поляків та українців з країною-сусідом вказав на відмінності як в історичній свідомості жителів України й Польщі, так і у значенні, яке представники обох народів надають історичним подіям.

В даному опитуванні поляків та українців запитали, чи в історичному контексті поляки мають за що вибачатись перед українцями, а українці – перед поляками.

В розподілі отриманих відповідей відзначились виразні диспропорції. Дві третини поляків та лише дві п'ятих українців вважають, що в історії польсько-українських відносин були такі події, через які українці повинні почувати себе винними перед поляками. Натомість відсоток осіб, переконаних щодо історичних

Якщо йдеться про взаємні кривди в історії, то на думку поляків, частіше винні українці, а на думку українців – поляки.

провин поляків у відношенні до українців був майже однаковий серед суспільств обох країн (Графік 26). Не дивує те, що на думку поляків, частіше були винні українці, а відповідно до поглядів українців – поляки.

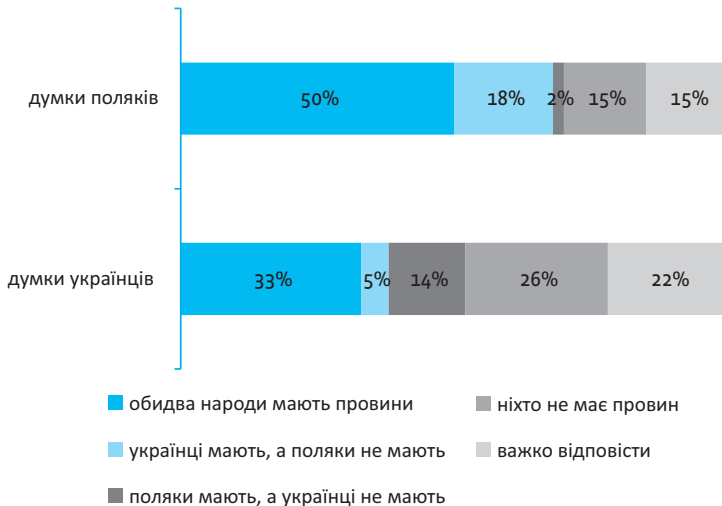
Графік 26.
Бачення взаємних історичних провин

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

На Графіку зображено порівняння відповідей на два питання: Чи в історії стосунків України і Польщі були такі події, у зв'язку з якими українці повинні відчувати провину перед поляками? та Чи в історії стосунків України і Польщі були такі події, у зв'язку з якими поляки повинні відчувати провину перед українцями?

Цікавим є перехресне зіставлення думок щодо провин власної групи з переконаннями у провинах іншої групи. Картина в одній країні – майже як дзеркальне відображення ситуації в іншій, хоча й не обійшлося без деяких «тріщин» (Графік 27).

Передусім українці значно частіше, ніж поляки не мають сформованої думки щодо проблем взаємних кривд і провин, вони частіше за своїх сусідів не вбачають провин жодної зі сторін. В свою чергу, жителі Польщі виразніше відзначають кривди, заподіяні і поляками, і українцями. Ті, хто вбачає вину лише однієї зі сторін, як правило вважають винними «тих інших» (поляки – українців, а українці – поляків).

Графік 27.
Погляди українців та поляків щодо взаємних історичних провин

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

Одним з важливих чинників, який диференціює відповіді респондентів на це питання, є рівень освіти. Особи з вищим рівнем освіти як у Польщі, так і в Україні частіше висловлювали переконання щодо обох сторін кривд та провин.

Вік також впливає на розподіл відповідей. Переконання в тому, що поляки мають провини перед українцями, а українці – перед поляками, більш поширене серед старших респондентів в обох країнах. Що важливо, старші респонденти не тільки частіше переконані у провинах сусідів по відношенню до власного суспільства, але й мають більш зважений погляд щодо цієї

проблеми, адже відзначають провини обох сторін. Одночасно з цим, чим молодші респонденти, тим меншу вагу вони надають історичним подіям.

Отже, якщо йдеться про Україну, серед найстарших українських респондентів 42% вважають, що поляки і українці в однаковій мірі мають за що просити пробачення у своїх сусідів. Серед наймолодшої групи таку думку поділяють ледь 25% респондентів. Половина наймолодших українців вважає, що поляки не мають приводів до того, щоб відчувати провини у відношенні до них, так само як і українці – у відношенні до поляків. Серед представників найстаршої групи (60 років і більше) такі погляди поділяють лише 16%.

Така тенденція чітко відзначається також у випадку Польщі. Якщо серед наймолодших респондентів 34% вважають, що як українці, так і поляки завинили одні перед одними, то в групі найстарших поляків цей показник збільшується майже вдвічі – 61%. І відповідно – чим молодші польські респонденти, тим частіше вони вважають, що жодна зі сторін не має провин перед другою (так вважають 36% респондентів в наймолодшій групі і ледь 5% серед найстарших анкетованих). У Польщі, разом з віком респондентів зростає поширеність думки про те, що тільки українці повинні просити пробачення у поляків з огляду на певні історичні події (таку думку поділяють 31% осіб в групі від 50–59 років і 29% в групі 60+, в порівнянні з лише 13% з числа наймолодших). Такі тенденції не відзначаються серед українців.

Українці, які відвідали Польщу чи підтримують контакти з поляками, частіше готові взяти під увагу точку зору сусідів. Такі особи значно частіше вважають, що провини існують по стороні обох народів. Такої думки притримується 44% тих, які мають контакти з сусідами, в порівнянні з 28% серед тих, хто не має досвіду спілкування з поляками; а також 41% тих, хто відвідав Польщу, в порівнянні з 31% серед тих, хто там ніколи не був. Схожа тенденція спостерігається в Польщі, однак відмінності не такі значні.

Питання щодо історичних провин безпосередньо не стосувалось так званої «волинської різанини», але можна припустити, що

Українці, які відвідали
Польщу чи підтримують
контакти з поляками,
частіше готові взяти під
увагу точку зору сусідів.

значна частина польських респондентів асоціювала це питання саме з цією історичною подією, що підтверджується результатами аналізу вільних асоціацій з Україною та її мешканцями. Як уже згадувалось, в зв'язку з 70-ю річницею цієї трагічної події в польських ЗМІ та в публічних дискусіях цій темі було присвячено багато уваги. Окрім того, дослідження було проведене вже після дебатів в польському Сеймі щодо резолюції про увічнення в пам'яті цих трагічних подій.

Представлені тут результати варто порівняти з результатами дослідження, проведеного польським Центром дослідження громадської думки в липні 2013 року щодо поглядів поляків на можливість примирення українців та поляків. Лише одна третя поляків готова забути історичні провини в ім'я побудови добросусідських стосунків. Більшість населення (58%) вважає, що слід намагатись висвітлити усю правду про трагічні події на Волині, не зважаючи на наслідки для стосунків між обома країнами⁵⁰. Беручи до уваги те, що одна п'ята польського суспільства переконана в тому, що в усьому винна лише Україна, ці відношення не вселяють оптимізму щодо можливості польсько-українського примирення без детального обговорення подій на Волині в 1943-44 роках та інших проблем у більш ширшому історичному та географічному контекстах.

Україна – поміж Росією та „Європою“

Дослідження громадської думки, здійснювані в Україні протягом багатьох років, вказували на двоякість поглядів українського суспільства та відсутність згоди щодо питання, куди повинна прямувати Україна – погодитись на інтеграцію з Росією чи прикласти усіх зусиль, аби зблизитись з ЄС. Ще в 2000 році дуже вдало ці сумніви та вагання України проілюстровано на малюнку в статті про думки експертів та громадян щодо цього питання на веб-сторінці Центру Разумкова. Попередні дослідження Інституту громадських справ, проведені в Україні (в 2000 і 2010 роках) також вказували з одного боку на дезорієнтацію суспільства (особливо чітко це

50 Centrum Badań Opinii Społecznej, BS/93/2013 (http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_093_13.PDF – дата звернення 25.10.2013).

помітно в дослідженнях 2000 року), а з іншого – на небажання обрати один з центрів інтеграції, чи Росію, чи ЄС⁵¹.

Мал. 1.
Ілюстрація українських
проблем з визначенням її
місця в Європі

Джерело: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=87
– дата звернення
25.10.2013

Наступні опитування вказували на значну стабільність щодо невизначеності (небажання здійснювати будь-який вибір) та високої підтримки невизначеної політики, яка в Україні називається «багатовекторною»⁵². І надалі спостерігається високий рівень такої підтримки, однак видається, що громадськість схиляється в бік західного вектору інтеграції.

Зміни в цій сфері відбуваються поступово і піддаються ваганням, які залежать від розвитку нинішньої політичної ситуації в Україні та навколо неї. В українському суспільстві не існує згоди навіть щодо такого фундаментального питання, як те, чи українці відчувають себе європейцями. Тут мова не ідеться про суто географічне поняття, а про належність до певної цивілізаційної, культурної спільноти, пов'язаної з Європою. В травні 2013 року в дослідженні Центру Разумкова, кожний десятий мешканець України згоджувався з тим, що немає потреби в тому, аби українці почувалися європейцями⁵³, а близько 60% асоціювало «почуття європейськості» з відповідним

В українському суспільстві не існує згоди навіть щодо такого важливого питання, як те, чи українці відчувають себе європейцями.

51 Див.: J. Konieczna-Salamatin, 2011, *Ukraina – ucieczka od wyboru*, „Nowa Europa Wschodnia” 3-4/2011, с. 205-215. В цьому тексті презентовано результати дослідження, проведеного ІГС в 2010 році, які не обговорювались детально.

52 Chudowsky, V., & Kuzio, T. (2003). Does public opinion matter in Ukraine? The case of foreign policy. *Communist and Post-Communist Studies*, 36(3), 273–290. J. Konieczna-Salamatin, *Ukraina – ucieczka od wyboru*, op. cit.

53 Дослідження Центру Разумкова, травень 2013 р. Таку відповідь обрали 10% серед 2010 респондентів: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=895 – дата звернення 25.10.2013.

рівнем матеріального добробуту, відсутнім в Україні. Євросоюз для України не є таким очевидним вибором, яким він був для усіх країн Центральної Європи.

В представленому дослідженні Інституту громадських справ, лише 42% анкетованих підтримували ідею приєднання України до ЄС (митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном підтримувало 31% респондентів). В кожному з цих двох напрямків інтеграції українці вбачають як плюси, так і мінуси. Однак результати опитування громадської думки⁵⁴ вказують на те, що останнім часом – можливо через посилення тиску з боку Росії – українці пов'язують позитивні очікування в більшій мірі з Заходом, ніж зі Сходом, зокрема, якщо йдеться про модернізацію країни: її економічний розвиток, розвиток науки і технологій, а також функціонування демократії.

Хто жалкує за СРСР?

Характеристику поглядів українців та поляків щодо бажаного місця України в Європі слід почати з оцінки розпаду СРСР з перспективи 22 років. Дивлячись через призму досвіду Польщі, або Центральної Європи слід було б очікувати, що люди, які жалкують за СРСР, повинні швидше підтримувати східний вектор інтеграції України, ніж її зближення з Європейським Союзом. Однак усе набагато складніше. Ставлення до СРСР – це той фактор, що сильно відрізняє поляків від українців, і ці відмінності з'являються як через відмінну історичну перспективу (Україна була частиною СРСР, отже з точки зору українців неможливо оцінити цей період історії однозначно як час нав'язаного устрою), а також з огляду на відмінний досвід періоду системної трансформації.

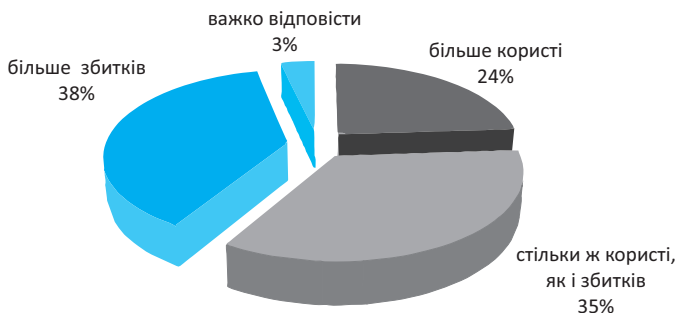
Респондентів Інституту громадських справ запитали про їхню оцінку того, що приніс Україні розпад СРСР: більше користі чи шкоди. Розподіл відповідей представлено на Графіку 28.

Лише на думку кожного четвертого громадянина України від розпаду СРСР Україна

Лише на думку кожного четвертого громадянина України, від розпаду СРСР Україна отримала більше користі, ніж шкоди для своєї країни. Також поширений погляд про те, що мінуси розпаду СРСР переважають над плюсами (38%).

54 Див. інші результати вже цитованого дослідження Центру Разумкова: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=892, дата звернення 30.08.2013.

отримала більше користі, ніж шкоди, а 35% не визначились зі своєю думкою щодо цього. Однак, переважає переконання в тому, що мінусів розпаду СРСР більше, ніж плюсів (38%). Варто звернути увагу й на те, що дуже низький відсоток осіб не має сформованої думки щодо цього питання, що спостерігається зовсім нечасто в українському суспільстві.

Графік 28.
Погляди щодо користі та збитків від розпаду СРСР для України

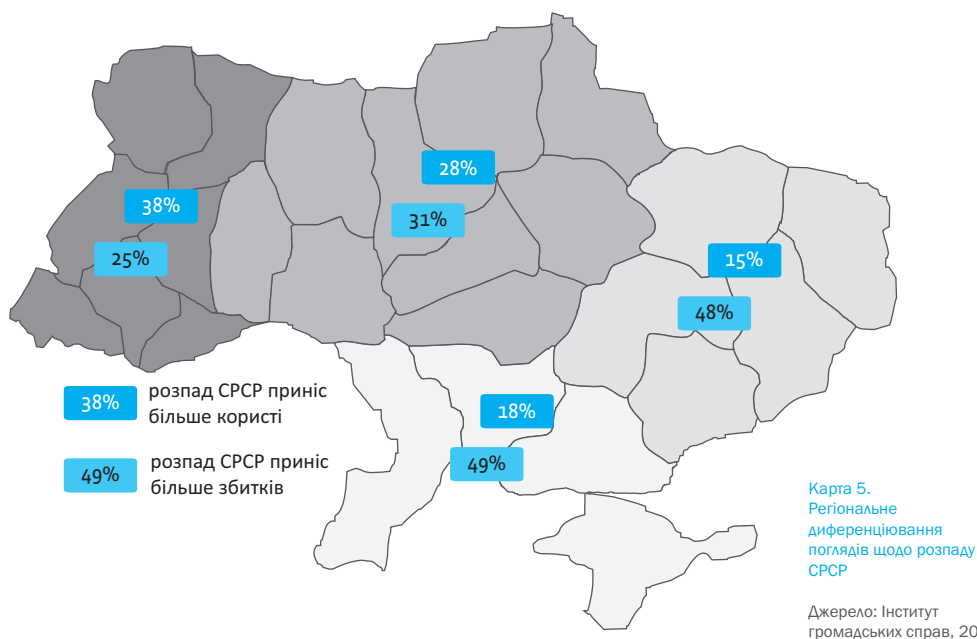
Джерело: Інститут громадських справ, 2013

Скоріш за все, таке ставлення в значній мірі виникає через те, що після розпаду СРСР в Україні настав час очевидного і тривалого зниження рівня життя, яке супроводжувалось високим зростом соціальної нерівності⁵⁵. З точки зору середньостатистичного громадянина настав час значного погіршення якості суспільних послуг, між іншим поширення такого явища як корупція. Згідно з доповіддю «Transparency International», Україна посіла 144 місце серед 174 держав. Своє місце Україна поділяє з такими країнами як Бангладеш, Камерун, Центральнo-Африканська Республіка, Республіка Конго та Сирія, тобто з країнами з цілком іншим рівнем цивілізації⁵⁶. Незадоволення громадян нинішнім станом української держави видається обґрунтованим, а оцінка наслідків розпаду СРСР є єдиним способом вираження цього незадоволення (саме через це з'являється несподівана залежність оцінки розпаду СРСР від віку, а також неочевидний вплив думки на тему розпаду СРСР на відношення до ЄС, про що йтиметься мова нижче).

⁵⁵ Велика кількість досліджень в сфері політичних наук, вказує на ризик делегітимізації системи спричиненої соціальною нерівністю (див. наприклад Fails, M. D., & Pierce, H. N. (2010). Changing mass attitudes and democratic deepening. *Political Research Quarterly*, 63(1), 174–187, чи дослідження «Tarki» в Будапешті 2010–2012 років, <http://www.tarki.hu/en/research/gini/> – дата звернення 25.10.2013). Ризик цього існує як в посткомуністичних, так і в демократичних країнах з давніми традиціями.

⁵⁶ Corruption Perception Index 2012, <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/> – дата звернення 25.10.2013.

Чинниками, які найбільше визначають відношення до розпаду СРСР, виявились регіон проживання та мова, якою розмовляють анкетовані в родині⁵⁷. Як відомо, через розпад СРСР Україна отримала незалежність, що найбільше цінують люди в західному регіоні та ті, хто щоденно розмовляє українською мовою. Захід – це єдиний регіон української держави, де в розпаді СРСР частіше вбачають користь, аніж шкоду. В центрі країни плюси розпаду бачать приблизно стільки ж людей, скільки й мінуси. Натомість на сході і півдні держави, близько половини анкетованих (49%) вважає, що через розпад СРСР Україна отримала більше проблем, ніж користі. Мешканці цих двох регіонів мали дуже схожі думки щодо цього питання.

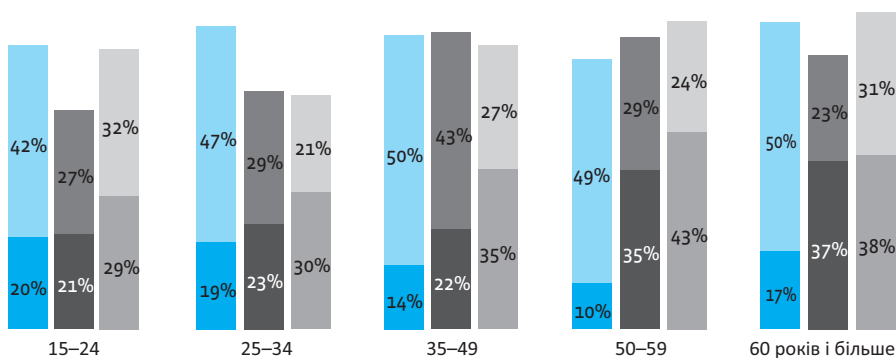

Варто детальніше розглянути залежність поглядів щодо розпаду СРСР від віку, адже саме вона вказує на цікаві процеси, що відбуваються в українському суспільстві. Виявилось, що ця залежність, дуже слабка (значно слабкіша ніж залежність від регіону), а її напрям дещо дивує. Всупереч очікуванням, за СРСР

57 Ці два фактори взаємопов'язані, однак вплив кожного з них досліджувався окремо.

найчастіше шкодували не респонденти найстаршої вікової групи, а люди у віці 35–49 років. Такої думки дотримуються люди, які зараз роблять професійну кар’єру, мають підростаючих дітей і уже, як правило, не можуть розраховувати на фінансову допомогу батьків. Ймовірно, що в Україні люди цієї вікової групи найбільше відчувають вади у функціонуванні її нинішньої політично-економічної системи⁵⁸.

В південно-східному регіоні в усіх вікових групах, крім наймолодшої, половина анкетованих в розпаді СРСР бачили більше шкоди для України, аніж користі. Водночас відносно найбільша частка тих, хто вважає, що від розпаду СРСР Україна отримала користь, належить до групи наймолодших респондентів, і ця частка зменшувалась разом зі зростанням віку, досягаючи свого мінімуму в групі людей 50–59 років⁵⁹. В центральному та західному регіонах спостерігалась протилежна тенденція: чим старші респонденти, тим більше користі вони бачили для України у розпаді СРСР.

Графік 29.
Погляди українців щодо розпаду СРСР у вікових групах в залежності до регіону проживання

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

більше збитків
більше користі

південно-східний регіон

більше збитків
більше користі

центральний регіон

більше збитків
більше користі

західний регіон

⁵⁸ Автори, які займаються дослідженням цієї проблематики, як правило, погоджуються з тим, що негативний досвід щоденного життя, пов’язаний з функціонуванням політичної системи, призводить до делегітимізації системи: Wessels, B. and Klingemann, Hans-Dieter (1994), *Democratic Transformation and the Prerequisites of Democratic Opposition in East and Central Europe*, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, FS III, 94–201. Переконавання в тому, що розпад СРСР приніс Україні більше збитків, можна інтерпретувати як прояв делегітимізації панівної в Україні політичної системи.

⁵⁹ Так сталося завдяки зміні відсотку відповідей «стільки збитків, скільки й користі» та «важко відповісти».

Варто відзначити, що наймолодшу вікову групу формують особи, які не мають досвіду проживання в СРСР, адже більшість з них народились уже після його розпаду, або в останніх роках існування Союзу (цю групу складають особи, які народились в 1989–1998 роках). В західному регіоні саме ця вікова група була єдиною, серед членів якої переважали прихильники тези про те, що розпад СРСР приніс Україні більше шкоди, ніж користі. Цей цікавий результат вказує на те, що для молодого покоління, навіть того, яке проживає на заході України, незалежність не є тією цінністю, яка могла б компенсувати усі недоліки нинішньої політичної системи. Незалежність радше трактується як очевидність, яка уже не викликає особливих емоцій.

Для молодого покоління незалежність не є тією цінністю, яка могла б компенсувати усі недоліки нинішньої політичної системи, адже молодь сприймає її як очевидність.

Результати цього дослідження не дозволяють здійснити більш детальний аналіз причин існування саме таких думок щодо розпаду СРСР. Однак можна ствердити, що з плином часу позитивна оцінка цієї події з точки зору інтересів України може слабшати навіть в тому оточенні, де здавалося, що думки вже добре сформовані та відомі давно.

Євросоюз чи Росія? Що ближче?

Здається, що останні інтенсивні зусилля Росії в тому, аби переконати Україну підписати угоду про митний союз з нею, Білоруссю та Казахстаном, а також події символічного характеру (особливо, святкування 1025-ї річниці хрещення Русі в липні 2013 р.⁶⁰) мають протилежний до запланованого результат. Підтримка українською громадськістю західного вектора у зовнішній політиці зростає, після періоду вагань⁶¹, викликаних зокрема розчаруванням у Помаранчевій революції та позицією, яку зайняв Європейський Союз у зв'язку з цими подіями.

Сьогодні, в 2013 році, інтегруватися у ЄС з метою подальшого розвитку бажають 50% анкетованих, а участь України у митному

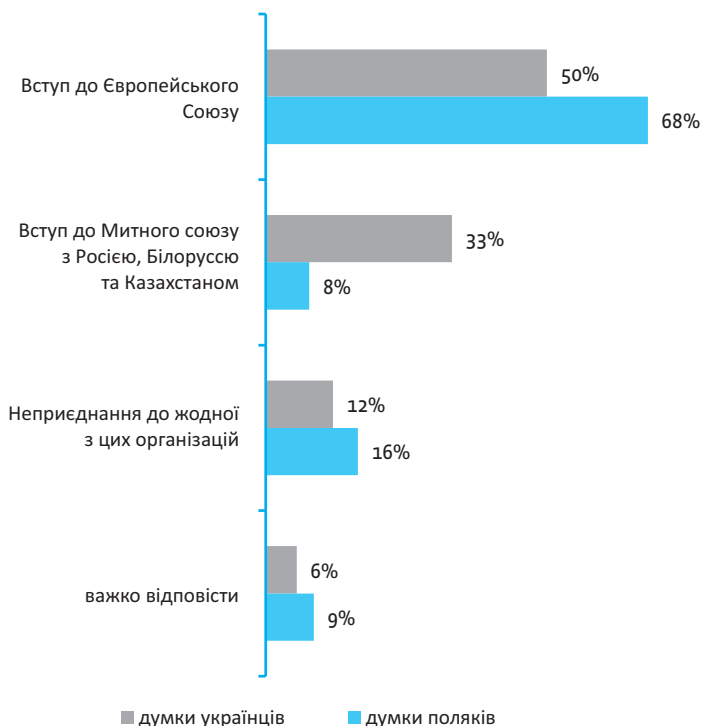
60 Див. наприклад Т. Івченко, *Putin w Kijowie rozstawił polityczne pułapki*, „Niezawisimaja Gazeta” [онлайн], 30.07.2013, http://www.ng.ru/cis/2013-07-30/6_kiev.html – дата звернення: 18.08.2013.

61 Див. J. Konieczna-Salamatin, *Coraz dalsi sqsiedzi*, op. cit., малюнок 18, с. 27.

Інтеграції до ЄС прагнуть 50% респондентів, а лише кожен третій українець підтримує участь України у митному союзі Росії, Білорусі та Казахстану.

Поляки частіше підтримували інтеграцію України і ЄС, ніж самі українці.

союзи Росії, Білорусі та Казахстану підтримує кожен третій українець. В Польщі вступ України до ЄС підтримують дві третини опитаних. Варто відзначити, що лише 9% польських респондентів не мали сформованої відповіді на це питання. Це невеликий відсоток, якщо брати до уваги те, що це не стосується анкетованих безпосередньо. Такий низький відсоток відповідей «важко відповісти» є черговим аргументом на користь того, що, Україна для поляків перестала бути невідомою країною, якою вона була в 2000 році, коли Інститут громадських справ провів своє перше польсько-українське дослідження образу цих країн-сусідів.

Графік 30. Підтримка в Польщі та Україні різних векторів міжнародної політики України*

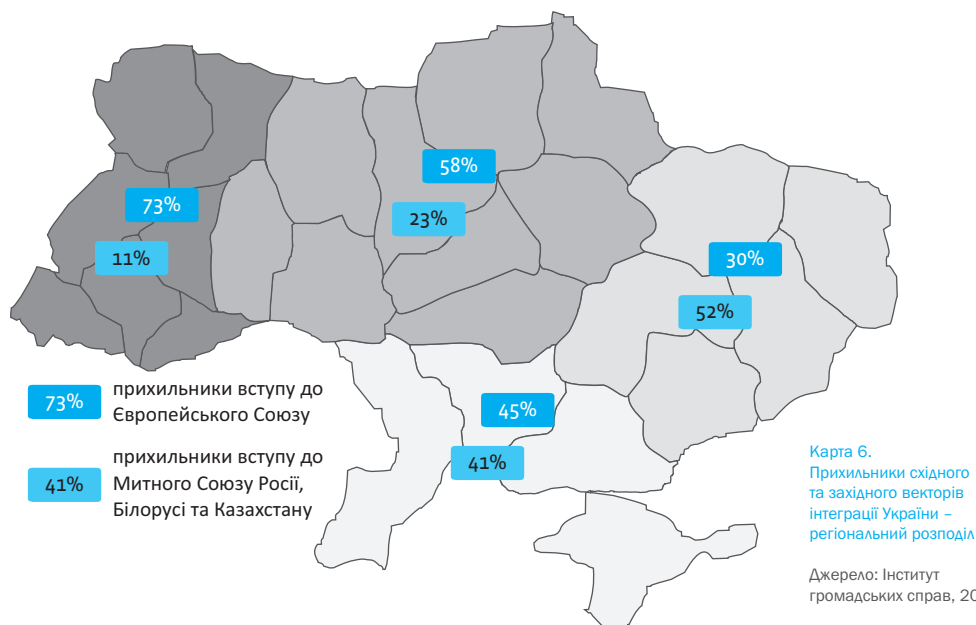
Джерело: Інститут громадських справ, 2013

* Зміст питання для поляків був таким: «Який з запропонованих нижче варіантів, на Вашу думку, був би найкращим для України?». Питання ж для українців звучало так: «Якби Ви могли обрати лише один варіант, то до якого союзу Україна повинна вступити?». В обох країнах пропоновані варіанти відповідей були однаковими: до ЄС, митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном чи ні до жодного з об'єднань.

Розподіл думок українців щодо бажаного вектору інтеграції значно коливався в залежності від регіону проживання, віку та рівня освіти респондентів. Найбільш проєвропейським регіоном був, як і слід було очікувати, західний регіон. Однак, варто відзначити, що в масштабах усієї держави, більшість громадян підтримує інтеграцію з ЄС, а не з митним союзом Росії. Єдиним винятком був східний регіон, де прихильники союзу з Росією переважали над бажаними долучитися до Європейського Союзу.

Проєвропейською виявилась також українська молодь – якщо брати до уваги усю країну, то дві третини молодих людей (15–24 років) обирають інтеграцію в ЄС, і лише кожен п'ятий молодий українець (20%) бажає приєднатися до союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном. Серед молоді в усіх регіонах прихильники ЄС переважають над прихильниками східного вектору інтеграції. Відсоток молодих людей, які підтримують інтеграцію з ЄС, був майже однаковим для західного та центрального регіонів – приблизно по 80%. Старші респонденти більш скептичні щодо цього, однак і серед них переважали прихильники західного напрямку інтеграції.

Дві третини молодих людей в Україні обирають інтеграцію в ЄС, і лише кожен п'ятий молодий українець (20%) бажає приєднатися до союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном.

В Польщі європейські амбіції України найчастіше підтримували найстарші респонденти (з вікової групи 60+), 77% яких вказали на те, що приєднання сусідньої країни до ЄС було б для неї надзвичайно корисним. В інших вікових групах відсоток прихильників цього напрямку коливався в межах від 64 до 68%. Якщо ж мова йдеться про географічний розподіл поглядів на інтеграцію, то захід Польщі, що характеризується найбільшою прихильністю до українців, також переконаний в тому, що Україна повинна приєднатися до Європейського Союзу (76% в північно-західному регіоні і 71% – в південно-західному; в інших регіонах цей відсоток коливався від 61 до 64%).

Схід Польщі характеризувався дещо більшим, ніж в інших частинах держави, рівнем євроскептицизму (кожен п'ятий житель цього регіону вважав вступ Польщі до Союзу непотрібним кроком), що знайшло своє відображення також в поглядах щодо бажаного напрямку інтеграції України. Як і слід було очікувати, панівні в Польщі погляди щодо того, до якого союзу повинна приєднатися Україна, були тісно пов'язані з оцінкою факту вступу Польщі в ЄС. Люди, які вважали такий крок потрібним, значно частіше називали цей напрям корисним і для України. Поляки, які вважали приєднання до ЄС непотрібним кроком, радше рекомендували б українцям не приєднуватись до жодного з об'єднань, ніж вступати до митного союзу з Росією, Білоруссю та Казастаном.

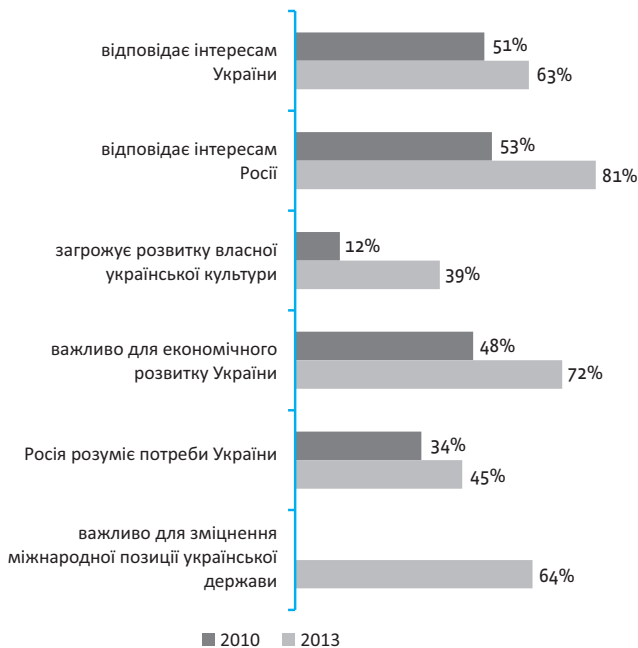

Графік 31.
Рекомендації поляків
щодо вектору інтеграції
України та їх погляди на
вступ Польщі до ЄС

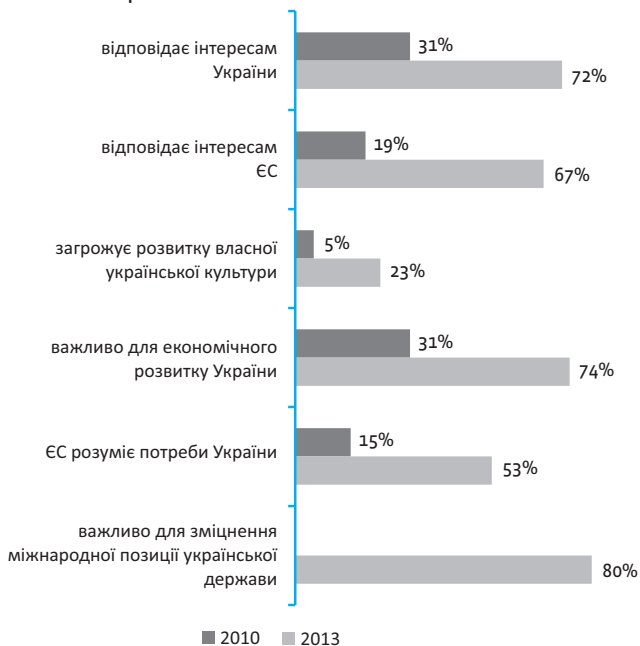
Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

Як уже згадувалось, українці дещо частіше підтримували приєднання до ЄС, ніж до митного союзу з Росією, однак більшість з них (63%) далі вважають, що зближення з Росією відповідає інтересам України. Привертає увагу той факт, що в період з 2010 до

Зближення України з Росією

Зближення України з ЄС

Графік 32.
Погляди на зближення
України з ЄС та Росією

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

2013 року відсоток мешканців України, які вважають, що зближення з ЄС відповідає інтересам їхньої країни, зріс більш ніж у два рази (з 31% до 72%). Відсоток тих, хто вважає, що зближення з Росією відповідає інтересам України, збільшився не так виразно (з 51% до 63%). А 81% анкетованих вважає, що таке зближення є в інтересах Росії.

Серед анкетованих українців 42% вважають, що інтересам України відповідає як зближення з ЄС, так і з Росією.

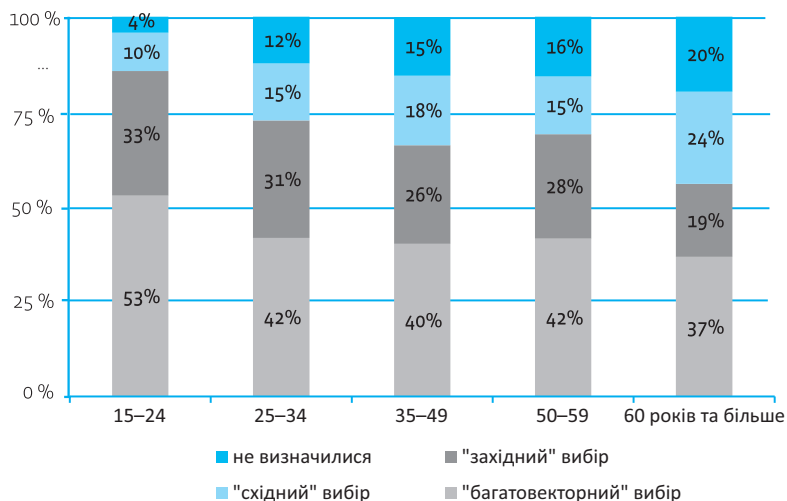
Відсоткові показники відповідей на питання про відповідність зближення з Росією та ЄС інтересам України вказував на існування групи респондентів, які вважали, що інтересам України відповідає як вступ до митного союзу, так і до ЄС (сума цих відсотків перевищувала 100%). Виявилось, що насправді такі думки поділяли 42% опитаних і складала вони переважну більшість серед анкетованих. Західний вектор (переконання, що зближення з ЄС відповідає інтересам України, а з Росією – не відповідає національним інтересам української держави) обрали 27% респондентів, східний – 17%. Західний напрям інтеграції переважав на заході України, а в інших регіонах домінували прихильники зближення як з Росією, так і з ЄС (багатовекторність поглядів). Однак варто підкреслити те, що прихильники багатовекторності у відносинах у разі обрання лише одного варіанту інтеграції найчастіше обирали вступ України до Євросоюзу, а не до митного союзу з Росією.

Погляди щодо напряму інтеграції залежать від віку – чим молодша вікова група, тим вище популярність західної інтеграції, чим старша – східної. Однак у наймолодших вікових групах (так як і в усіх інших) найпопулярнішою є багатовекторна інтеграція.

Питання стосовно зближення України з Європейським Союзом та Росією послуговували підставою для розробки «індексів близькості» ЄС та Росії⁶². Середні значення обох індексів були додатними і, як можна було очікувати, негативно співвіднесеними ($r = -0,20$). Цікаво, що стандартне відхилення індексу близькості Росії виявилось більшим, ніж у випадку індексу близькості ЄС, що

62 Індекс формувався таким чином: якщо хтось погоджувався з тим, що зближення України і ЄС відповідає інтересам України, він отримував +1 пункт, якщо ж не згоджувався – отримував -1 пункт. Винятком було питання про «загрозу для культури», у цьому випадку +1 пункт отримували ті, хто не згоджувався з тим, що зближення з ЄС (чи Росією) є загрозою для розвитку української культури, -1 пункт – отримували ті, хто з цим згоджувався. Так утворений індекс міг коливатись в межах від -6 до +6.

говорить про більшу диференціацію поглядів стосовно Росії. Це свідчить про контрверсійність ідеї зближення з Росією, в той час як зближення з ЄС не викликає стількох суперечностей.

Графік 33. Прихильники різних варіантів інтеграції України відповідно до вікових груп. Порівняння відповідей українців

Джерело: Інститут громадських справ, 2013

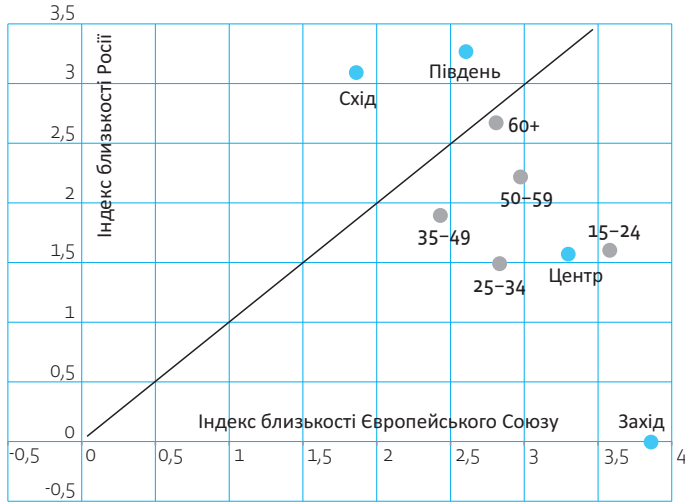
Ступінь дистанціювання від ЄС та Росії виявився залежним як від регіону проживання, так і від вікової групи. На Графіку 34 представлено значення індексів близькості Європейського Союзу і Росії. Діагональна лінія вказує на точки, де обидва індекси приймають однакові значення. Точки над лінією позначають групи респондентів, для яких Росія ближче ніж ЄС, точки нижче лінії вказують на близькість до ЄС, а не до Росії.

Відповідно до опису, мешканці західного та центрального регіонів, а також майже усі вікові групи, характеризуються меншим дистанціюванням до ЄС та відповідно більшим до Росії. Мешканці сходу та півдня країни демонструють менше дистанціювання до Росії. А респонденти старші 60-ти років однаково дистанціюються як від Росії, так і від ЄС. Цікавим є той факт, що індекс близькості Європейського Союзу в наймолодшій віковій групі приймає значення дуже близькі для західного регіону, тобто найбільш проєвропейського регіону країни. Це, більшою мірою, відповідає згаданий вище прозахідній орієнтації наймолодших українців.

Близькість до Європейського Союзу тісно пов'язана з дистанціюванням від поляків – чим менше дистанціювання

Графік 34.
Близькість ЄС та Росії в
залежності від регіону та
вікової групи. Порівняння
відповідей українців

Джерело: Інститут
громадських справ, 2013

від поляків, тим більша близькість до ЄС. Такої залежності не стверджено у випадку близькості Росії та дистанціювання від поляків.

Погляди щодо близькості Росії та ЄС чітко пов'язані з мобільністю анкетованих – ті, хто їздив за кордон (зокрема до Польщі), відчують менший рівень дистанціювання від Євросоюзу і більший від Росії, ніж ті, хто ніколи нікуди не виїжджав. Важко

Українці, які подорожували за кордон (зокрема до Польщі), краще сприймають Європу ніж ті, хто ніколи там не був. визначити, що є причиною такого явища, а що наслідком. Можливо, що як мобільність так і думки про Росію та Європейський Союз мають одну спільну причину або й кілька таких причин.

Порівняння результатів досліджень 2013 року та більш ранніх, які проводились як в Польщі, так і в Україні, вказують на те, що відносини між поляками та українцями ще далекі від стабілізації. Можна ризикнути сформулювати тезу, що ці відносини досі перебувають в процесі формування, що викликано тривалим періодом панування СРСР та існуванням «залізної завіси». Багато позитивного уже сталося, багато зроблено, але процес взаємного пізнання обох народів триває і досі.

У цьому звіті представлено шляхи отримання інформації поляками про Україну, та українцям – про Польщу, а також наслідки такого інформаційного обміну, тобто образи поляків в Україні та українців у Польщі. Ми зареєстрували багато як дрібних, так і значних змін у взаємному баченні поляків та українців. Однак помічено й те, що майже не змінюється – це слабка присутність культури. Польсько-українські контакти сконцентровані в сфері прикордонної торгівлі, а культура, як польська, так і українська торує свій шлях до свідомості громадян обох держав з великими перешкодами.

Однак, з позитивних моментів варто відзначити, що незалежно від природного «вектору» зацікавленості, відповідно до якого погляди як поляків, так і українців спрямовані на Захід – у бік багатших за Польщу країн «старого» Євросоюзу – українці на своєму шляху помічають присутність Польщі та її участь в своїх політичних справах, а поляки цікавляться Україною і бажають їй успіхів у процесі модернізації та зближення з Заходом.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Йоанна Фоміна – соціологиня, доктор гуманітарних наук, випускниця Школи Суспільних Наук при Інституті Філософії та Соціології Польської Академії Наук. Працює в Фонді Стефана Баторія в програмі Відкрита Європа. Професійно займається такими питаннями як польсько-українські відносини, політика ЄС по відношенню до країн Східного Партнерства, у тому числі візова політика, міграція та інтеграція мігрантів, польська діаспора у Великобританії та Україні. Авторка багатьох публікацій, присвячених цій тематиці.

Йоанна Конечна-Саламатін – ад'юнкт в Інституті Соціології Варшавського Університету. Поєднує зацікавлення методологією суспільних досліджень та з процесами перетворень у Польщі та Східній Європі. Ступінь доктора гуманітарних наук отримала на підставі дисертації, присвяченій питанням національної ідентичності в Україні. Працювала в Осередку Східних Студій (OSW), є членом польської групи European Values Study – багатолітньої міжнародної дослідницької програми. Брала участь у багатьох проектах у Польщі та Східній Європі, в рамках яких співпрацювала з різними науковими установами та громадськими організаціями. Авторка наукових статей, звітів та експертиз, присвячених тематиці українського суспільства та ринку праці у Польщі.

Яцек Кухарчик – голова правління Інституту громадських справ. Соціолог, доктор гуманітарних наук, випускник Школи Суспільних Наук при Інституті Філософії та Соціології Польської Академії Наук. Титул магістра отримав в 1991 році в Кентському університеті в Кантербері (Великобританія). Стипендіат Pew Fellowship в New School for Social Research в Нью-Йорку. Один із засновників та у минулому голова Ради Директорів Policy Association for an Open Society (PASOS), член Ради Директорів European Partnership for Democracy в Брюсселі. Член ради Think Tank Fund при Інституті Відкритого Суспільства (OSI). Спеціалізується у таких питаннях, як: міжнародна та європейська політика, трансатлантичні відносини, популізм, запобігання корупції, належне врядування (good governance).

Лукаш Венерскі – аналітик та координатор проектів в Європейській програмі Інституту громадських справ. Випускник Університету ім. Миколая Коперника в Торуні (бакалаврат з міжнародних відносин та європеїстики) та Європейського Центру Варшавського Університету (магістр європеїстики). Спеціалізується у таких питаннях, як: східна політика Європейського Союзу, Росія, Східне Партнерство, закордонна та європейська політика Польщі.

ВИБРАНІ ПУБЛІКАЦІЇ ІНСТИТУТУ ГРОМАДСЬКИХ СПРАВ,
ПРИСВЯЧЕНІ ТЕМАТИЦІ ОБРАЗУ ПОЛЬЩІ ТА ПОЛЯКІВ ЗА
КОРДОНОМ, А ТАКОЖ ІНШИХ КРАЇН ТА НАРОДІВ У ПОЛЬЩІ

- J. Kucharczyk, A. Łada, C. Ochmann, Ł. Wenerski, *Polityka i życie codzienne. Niemieckie spojrzenie na Polskę i Rosję*, Warszawa 2013
- A. Fuksiewicz, J. Kucharczyk, A. Łada, *Obok siebie. Wzajemne postrzeganie się Polaków i Litwinów*, Warszawa 2013
- J. Segeš Frelak, K. Grot, J. Kucharczyk, *Wizerunek Polski i Polaków w Holandii*, Warszawa 2012
- G. Gromadzki, J. Kucharczyk, A. Łada, C. Ochmann, Y. Taran, Ł. Wenerski, *Ludzie – historia – polityka. Polska i Niemcy w oczach Rosjan*, Warszawa 2012
- A. Łada, *Barometr Polska–Niemcy 2012: Polacy o roli Niemiec w Europie i stosunkach polsko-niemieckich*, Warszawa 2012
- A. Łada, M. Fałkowska-Warska (współpraca), *Obraz polskiej migracji zarobkowej do Niemiec w prasie polskiej i niemieckiej*, Warszawa 2012
- A. Łada, J. Segeš Frelak (red.), *Znikająca granica. Nowa polska migracja do Niemiec – perspektywa lokalna*, Warszawa 2012
- J. Fomina, N. Ryabinska, *Po drugiej stronie lustra. Obraz Polski w ukraińskich mediach*, Warszawa 2011
- J. Konieczna-Sałamatin, *Coraz dalsi sąsiedzi? Wizerunek Polski i Polaków na Ukrainie*, Warszawa 2011
- A. Łada, *Patrzymy w przyszłość. Polacy o polsko-niemieckiej współpracy i o znaczeniu historii we wzajemnych stosunkach*, Warszawa 2011
- A. Łada, *Dwadzieścia lat minęło. Polacy o zjednoczeniu Niemiec i stosunkach polsko-niemieckich w dwudziestą rocznicę zjednoczenia*, Warszawa 2010
- J. Fomina, J. Frelak, *Wizerunek Polski i Polaków w Wielkiej Brytanii*, Warszawa 2010
- L. Kolarska-Bobińska, A. Łada, *Polska-Niemcy. Wzajemny wizerunek i wizja Europy*, Warszawa 2009
- M. Fałkowski, A. Popko, *Polacy i Niemcy. Wzajemny wizerunek po rozszerzeniu Unii Europejskiej*, Warszawa 2006
- X. Dolińska, M. Fałkowski, *Polska – Niemcy. Wzajemny wizerunek w okresie rozszerzania Unii Europejskiej*, Warszawa 2001